

Jens Bonke

Velstand og velfærd

– hvor rige og tilfredse er danskerne?

ROCKWOOL FONDENS FORSKNINGSENHED OG
DANMARKS STATISTIK

Velstand og velfærd – hvor rige og tilfredse er danskerne?

© Rockwool Fondens Forskningsenhed og

Danmarks Statistik, København, 2015

Trykt hos ScandinavianBook

Omslagsfoto: Johan Tholson, Polfoto

Printed in Denmark 2015

ISBN 978-87-93119-25-3

1. udgave, 1. oplag

Pris: 100 kr.

Salg: Schultz Boghandel.

Tlf. 43 22 73 00. E-mail: boghandel@rosendahls.dk

Forord

Der er en stigende opmærksomhed på, at indkomst – velstand – ikke alene kan forklare den generelle tilfredshed – velfærd – i befolkningen, men at også andre forhold er nødvendige at inddrage som forklaring. Både FN og OECD har derfor anbefalet, at der foretages sammenlignelige analyser af dette spørgsmål, således at det udover velstand i nationalregnskabsmæssig forstand også er velfærd i bredere forstand, der belyses. Herved er det muligt både at vurdere rigdom – velstand – og tilfredshed indenfor og mellem forskellige lande.

Danmarks Statistik besluttede på den baggrund i 2014 at indsamle data, som netop kan belyse tilfredsheden i befolkningen og sammenhængen mellem denne og indkomsten og en række andre forhold, og som i øvrigt er sammenlignelige med andre landes dataindsamlinger. Denne indsamling tog sin begyndelse samme år, og DST-Survey ved kontorchef, cand.scient. Peter Linde, har siden forestået dataindsamlingen, mens seniorforsker, lic.polit. Jens Bonke, Rockwool Fondens Forskningsenhed, har udarbejdet spørgsmålene, analyseret data og gennemført undersøgelsen. Forskningsenheden står derfor sammen med Danmarks Statistik som udgivere af nærværende publikation.

For Danmarks Statistik skal dataindsamlingen ses som led i opbygningen af paneldata, hvor de samme personer deltager over længere tid. Det har bl.a. den fordel, at man kan vurdere, om forskellige opfattelser og forhold forbliver uændrede eller ændrer sig efterhånden, som tiden går. Danmarks Statistik er også interesseret i selve emnet

som et supplement til indsamlingen af andre levevilkårsoplysninger og oplysninger til brug for nationalregnskabet.

Spørgsmålet om analyser af velfærd indgår tilsvarende som en naturlig del af Rockwool Fondens Forskningsenheds forskning. Både forskningsområderne vedr. arbejdsmarked, socialpolitik og familieforhold er eksempler på det. Senest har flere undersøgelser herunder "Har vi tid til velfærd?" (Bonke, 2012) understreget det velfærdsmæssige forskningsfokus for forskningsenhedens aktiviteter.

For at undgå misforståelser: Godt nok handler denne undersøgelse om tilfredshed og velfærd og disse begrebers forskellige facetter, men den handler ikke om, hvorvidt danskerne er verdens lykkeligste folk – det lader vi andre tage sig af.

Danmarks Statistik

Rockwool Fondens Forskningsenhed

Jørgen Elmeskov

Jan Rose Skaksen

Rigsstatistiker

Forskningschef

Indhold

Forord

I	Indledning	7
II	Måling af velfærd	10
	<i>II.1 Surveyen 14</i>	
III	Velstand og velfærd – indkomster og tilfredshed	18
	<i>III.1 Tilfredshed 20</i>	
	<i>III.2 Tilfredshed og indkomst 25</i>	
IV	Tilfredshed i almindelighed og på forskellige områder, og mellem land og by	36
	<i>IV.1 By og land 40</i>	
V	Tilfredshed med arbejde og fritid, ledighed og tilfredshed i almindelighed	43
	<i>V.1 Ledighed 47</i>	
VI	Tilfredshed med partner og børn	50
	<i>VI.1 Børn og tilfredshed 57</i>	
VII	Tilfredshed med mentalt og fysisk helbred, trivsel og stress	62
	<i>VII.1 Trivsel og stress 70</i>	
VIII	Tilfredshed med søvn	75
IX	Internationale sammenligninger	80
X	Konklusion	82
XI	Diskussion	86
	<i>XI.1 Politikanbefalinger 88</i>	
	English Summary	91

Litteratur

96

Bilag

105

I Indledning

Med Stiglitz-Sen-Fitoussi kommissionens (Stiglitz et al., 2009) og dermed OECD's påpejning af behovet for at indsamle oplysninger om subjektiv og objektiv velfærd blev der sat en ny politisk dagsorden for en række lande. Denne dagsorden blev sidenhen understreget af en resolution vedtaget af FN's generalforsamling i 2011 om at måle befolkningers tilfredshed/happiness til brug for udviklingen og vurderingen af offentlige politikker.

Når den subjektive og objektive velfærd er vigtig at måle, hænger det bl.a. sammen med, at udviklingen i velstand står over for stadig større udfordringer i forhold til miljøet – bæredygtighed – og evnen til at skabe velfærd, eller som nobelpristageren Daniel Kahneman (2014) har udtrykt det:

"The global financial and economic crisis had a dramatic impact on millions of people across the world. As the global economy recovers, it is crucial to remember that a better future depends not only on GDP growth but also on the quality of people's lives which cannot only be measured by the growth of GDP".

Forud for diskussionen af behovet for at beskæftige sig mere indgående med velfærd havde der været en omfattende videnskabelig opmærksomhed om begreber som tilfredshed og lykke/happiness, se bl.a. diverse artikler i *Journal of Happiness Studies* og *Journal of Economic Psychology*. Samtidig var der foretaget et omfattende analysearbejde med det formål at udvikle et mål for velfærd ud fra en be-

tragtning om *"What we measure affects what we do. If we have the wrong metrics, we will strive for the wrong things"* (Stiglitz et al., 2009). Dette mål skulle supplere de økonomiske opgørelser, som foretages i landenes nationalregnskaber, og som blev udviklet tilbage i begyndelsen af 1950'erne som A System of National Accounts.

Bruttonationalproduktet måler, som bekendt, den samfundsmæssige produktion i den formelle økonomi og dermed en væsentlig del af den økonomiske rigdom i et samfund (Danmarks Statistik, 2014). Hvis der også indgår satellitregnskaber i opgørelserne (Eurostat, 2003), som der er eksempler på for husholdningsproduktionen i Danmark (Bonke, 1987, 1992; Rørmose & Møllgaard, 1995), Finland og Tyskland (Rüger & Varjonen, 2008), Australien (Ironmonger & Soupourmas, 2009) og USA (Landefeld et al., 2009), inkluderes værdien af store dele af den uformelle produktion i samfundet. De økonomiske opgørelser inddrager imidlertid ikke værdien af immaterielle goder og kan derfor ikke give et fulgyldigt billede af den nytte og tilfredshed – velfærd – der kendetegner forskellige befolkninger.

Der er i denne bog fokus på den subjektive velfærd, som indeholder to komponenter, nemlig en *affektiv* og en *kognitiv*. Førstnævnte refererer til forhold, der har en positiv eller negativ påvirkning af tilfredsheden, og sidstnævnte refererer til tilfredshed i almindelighed (Pavot & Diener, 2009). Den affektive komponent betegnes indenfor psykologien ofte som *hedonistic wellbeing* (had, glæde, stress osv.) og den kognitive komponent som *evaluative wellbeing*. Samtidig anvendes også begrebet *eudemonic wellbeing*, når det handler om formålet og meningen med livet (Steptoe et al., 2015).

Såkaldt objektiv velfærd – forventet levetid, sundhedstilstand, kriminalitetsomfang, troværdighed af demokratiske institutioner, yt-ringsfrihed og frihed til at vælge uddannelse, arbejde osv. – som FN's resolution fra 2011 også anbefaler målt i landene – ser vi ikke på i denne bog. For et nærmere indblik i karakteren af objektiv og subjektiv velfærd og hvilke initiativer, der er iværksat i Danmark, henvises til Ploug (2014).

For at belyse den subjektive velfærd i form af tilfredshed i almindelighed og på forskellige områder/domæner og sammenholde den med de økonomiske muligheder er der stillet en række spørgsmål i et nyetableret surveypanel i Danmarks Statistik (Linde, 2015). Der er her tale om brugen af oplysninger fra den første og anden bølge i panelet indsamlet i oktober 2014 hhv. marts 2015. I løbet af 2015 vil følge tre nye bølger, hvor spørgsmål om tilfredshed også vil indgå.

I det følgende ses først på, hvordan man kan måle velfærd, og hvordan det konkret er gjort i denne bog. Herefter følger en belysning af befolkningens tilfredshed med livet i almindelighed – de oftest stillede spørgsmål i sådanne undersøgelser – sammenholdt med de økonomiske muligheder eller den materielle rigdom. Derefter følger en belysning af tilfredsheden på en række udvalgte områder, herunder tilfredshed med arbejdsliv og familieliv, såvel som problemer af mental karakter og med søvn. Der gives endvidere en konklusion og et engelsk summary på denne første del af undersøgelsen, som fortsætter i 2015. Endelig indeholder bogen en oversigt over de stillede spørgsmål i panelet fra Danmarks Statistik.

II Måling af velfærd

Som det fremgår af denne bogs titel, fokuserer vi på velstand og velfærd, der i hvert fald for sidstnævntes vedkommende ikke er et veldefineret begreb. For at råde bod på dette bruger vi her velfærdsbegrebet synonymt med begrebet tilfredshed i almindelighed. Vi taler således nogle gange om velfærd og andre gange om tilfredshed i almindelighed eller bare om tilfredshed, selvom vi altså refererer til det samme fænomen.

Der findes en række spørgsmål, der forsøger at belyse, hvor tilfreds man er med livet i almindelighed. De hyppigst anvendte er de én-dimensionale Global Life Satisfaction (GLS)-spørgsmål (Kahneman & Krueger, 2006) og det flerdimensionale Satisfaction with Life Scale-spørgsmål (SWLS), (Diener et al., 1985). I førstnævnte spørges der til respondentens tilfredshed med livet i almindelighed – den *evaluative* velfærd – mens sidstnævnte stiller fem spørgsmål: 1) in most ways my life is close to my ideal, 2) the conditions of my life are excellent, 3) I am satisfied with my life, 4) So far I have got the important things I want in life, og 5) If I could live my life over, I would change almost nothing – *eudemonisk* velfærd (Steptoe et al., 2015).

Subjektiv velfærd – begreber:

Evaluativ/kognitiv velfærd	Tilfredshed med livet i almindelighed
Eudemonisk velfærd	Vurdering af mening og formål med livet
Hedonisk/affectiv velfærd	Vurdering af den øjeblikkelige velfærd

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

For at undersøge forskellen mellem de to – og flere andre – subjektive tilfredshedsspørgsmål og deres validitet er der foretaget en række psykometriske analyser. Disse analyser peger på, at SWLS er mere påvirkelig for indsamlingsmetoden end GLS, og at nogle dermed lettere misforstår SWLS. Hertil kommer, at SWLS er mindre korreleret med alternative well-being mål, som fx the Mental Health Index, end det gælder for GLS. Samtidig er sammenhængen mellem SWLS og positive og negative affekter, optimisme og selvværd påvirket af, hvordan de konkrete SWLS-målinger er foretaget og i hvilke tidsperioder, de har fundet sted, dvs. om der er stabilitet i svarene over tid. Bl.a. Beu-ningen (2012) anbefaler på denne baggrund GLS frem for SWLS til målinger af generel tilfredshed.

Hvor SWLS ofte anvender en 7-punkts skala – meget uenig, uenig, lidt uenig, hverken uenig eller enig, lidt enig, enig, meget enig – bruger GLS som regel en 11-punkts-skala 0-10 eller 1-11. Det giver for begge skalaer et "neutralt" midtpunkt, nemlig 4 hhv. 5. Det kan nævnes, at Bjørnskov *et al.* (2008) anvender GLS med en 4-punkts-skala. I nærværende undersøgelse anvender vi en 11-punkts-skala for GLS og domæne-tilfredshedsspørgsmålene, mens Bonke (2002) og Bonke & Browning (2009) anvender en 6-punkts-skala til både GLS og domæne-tilfredshedsspørgsmål.

Hvad enten der anvendes en 4-, 7- eller en 11-punkts-skala, er det ikke sandsynligt, at der er tale om, at den er kardinal, dvs. at afstanden mellem to værdier er den samme over hele skalaen. En 11-punkts-skala med talværdier anses dog for at være bedre end én med kategorier, såsom ikke-tilfreds, nogenlunde tilfreds, osv. Det er i alle tilfælde mere oplagt, at der er tale om en såkaldt diskret, ordinal skala,

hvor tilfredsheden "bare" stiger, desto højere værdien er, men uden at det nødvendigvis indebærer, at den samme værdi tillægges samme tilfredshed for alle personer og grupper i befolkningen, se Ferrer-i-Carbonell & Frijters (2004). Det er i øvrigt ét af problemerne med internationale sammenligninger af tilfredshed, at de implicit forudsætter, at de enkelte punkter på tilfredshedsskalaerne er sammenlignelige, og at skalaerne derfor ideelt set betragtes som om, de har en kardinal struktur.

Det er vigtigt at understrege, at både GLS og SWLS måler kognitive forhold: "a global assessment of a person's quality of life according to his chosen criteria" (Shin & Johnson, 1978, p. 478) og ikke emotionelle forhold, sådan som det gælder for spørgsmål om lykke og/eller happiness, se bl.a. Bjørnskov (2015) for en diskussion heraf. Der er således tale om at forholde sig til en intern standard, som man selv har sat, mens det for den enkelte ikke handler om at lave en sammenligning med andre personer. Der refereres heller ikke til specifikke forhold – domæner – idet formålene med GLS og SWLS er at få et "globalt" udtryk for ens livskvalitet og velfærd.

I den Britiske Household Panel Survey (BHPS), det tyske GSOEP, og den australske HILDA-survey er ligeledes stillet spørgsmålet om "How dissatisfied or satisfied are your life overall?", tillige med spørgsmål om selvrapporateret helbred, se analysen heraf i Flèche & Layard (2013) og i kapitel VII. For BHPS er anvendt 7-punkts-skalaer, mens GSOEP og HILDA anvender 0-10 punkts-skalaer. Det kan også nævnes, at GLS-spørgsmålet stilles i World Values Survey www.worldvalues-survey.org, (skala 1-10), European Social Survey

www.european-socialsurvey.org (skala 0-10) og i Eurobarometer (skala 1-5) http://ec.europa.eu/public_opinion.

Udover GLS-spørgsmålet om tilfredshed med livet i almindelighed, som vi i det følgende kalder GLS-I, anvender vi også et spørgsmål om, hvor på en stiges 11 trin man tilfredsheds-mæssigt mener at befinde sig på nuværende tidspunkt i livet. Det kalder vi GLS-II eller Cantril-spørgsmålet (Cantril, 1965), og det medtages, fordi det bl.a. anvendes i World Happiness Report (Helliwell et al., 2013) og i Gallup-Healthways Well-Being Index som del af Gallup World Poll (2014).

Vi anvender endvidere såkaldte domæne-tilfredshedsspørgsmål vedrørende jobtilfredshed, tilfredshed med fritidsomfang, ens økonomiske situation, med familien, ens boligforhold osv., ligesom det ofte gøres i litteraturen på området, og som det blev gjort i Danish Time Use Survey 2001 (DTUS-01) (Bonke, 2002) og Danish Time Use and Consumption Survey 2008/09 (DTUC) (Bonke & Fallesen, 2010). Hvorvidt tilfredsheden på de nævnte områder kan forklare den generelle tilfredshed – bottom-up – eller det er den generelle tilfredshed, som bestemmer domænetilfredshederne – top-down – er ifølge flere undersøgelser fortsat uafklaret (Cummins, 2000; Rojas, 2006).

Endelig stilles en række spørgsmål om fysiske og mentale forhold og om ens helbredssituation i almindelighed. Sidstnævnte helbredsspørgsmål indgik også i DTUC. Spørgsmålet om mentalt helbred og tilfredshed i almindelighed vil i øvrigt blive undersøgt nærmere sidenhen for dels at se, om der er tale om to sider af samme sag – det er to meget korrelerede subjektive spørgsmål – dels i hvilket omfang subjektivt og objektivt (diagnosticeret) helbred hænger sammen. Det sid-

ste kan gøres ved at anvende registerinformationer fra Danmarks Statistik.

Der er også i denne undersøgelse stillet spørgsmål om den *affektive/hedoniske* velfærd, idet disse refererer til forhold, som umiddelbart påvirker og/eller er udtryk for en øjeblikkelig tilstand. Formuleringen af disse spørgsmål fremgår nærmere af de følgende kapitler, og en oversigt gives i bilag.

II.1 Surveyen

Både GLS-spørgsmålene og spørgsmålene om tilfredshed indenfor forskellige domæner samt de affektive spørgsmål om den oplevede trivsel dagen før interviewet har vi stillet i et nyetableret og web-baseret survey-panel i Danmarks Statistik (Linde, 2015). Respondenterne er blevet udtrukket blandt deltagerne i de sidste halvandet års omnibusundersøgelser, hvor de bl.a. blev spurgt, om de vil oplyse deres mail-adresse og dermed deltage i andre undersøgelser. Der er her tale om oplysninger fra første og anden bølge i panelet, som er under udvikling og derfor endnu ikke nødvendigvis har fundet sin endelige form. I løbet af 2015 vil følge tre nye bølger, hvor spørgsmål om tilfredshed også vil indgå. Hermed bliver det muligt at teste spørgsmålsformuleringer, undersøgelsesdesign mv. og i øvrigt foretage analyser på et stadigt større antal observationer, hvoraf nogle vil være gengangere i panelet. Sidstnævnte gengangere – altså det balancerede panel – vil blive analyseret med henblik på dels at undersøge stabiliteten i svarene på spørgsmålene, givet der ikke er sket påvirkelige ændringer såsom ledighed, skilsmisse og lignende, dels sammenhængen mellem indkomst og an-

dre forhold, og tilfredshed i almindelighed, dvs. hvad vej går kausaliteten mellem disse forhold (Graham *et al.*, 2004)?

Hvad angår stabiliteten i svarene, viser det sig, at omkring 80 pct. af dem, der har deltaget i de to første bølger af undersøgelsen, har givet det samme svar – over 90 pct., hvis også 1-points afvigelse inkluderes – på de evaluative tilfredshedsspørgsmål, GLS-I, og GLS-II, og tilsvarende på de hedonistiske spørgsmål om økonomisk tilfredshed mv. i hver af de to bølger. Det viser, at der er en relativ stor stabilitet i svarene på begge slags spørgsmål, selvom det var forventeligt, at den var større for de evaluative end for de hedonistiske spørgsmål. Hvorvidt den manglende forskel skyldes den korte tidshorizont på kun ét kvartal, vil kunne vurderes, når svarene fra undersøgelsens fremtidige bølger foreligger.

Der blev opnået 789 interview i første bølge og 734 i anden bølge, hvoraf 78 af interviewene var gengangere ved at indgå i begge bølger, men disses oplysninger er her kun medtaget fra første bølges interview. Der er efterfølgende foretaget vægtninger, således at de her anvendte sampler – 1. og 2. bølge – er repræsentative for den danske befolkning i alderen 18-74 år på de to tidspunkter, indsamlingerne refererer til (Linde, 2015). Samtidig er det undersøgt, hvor store svarprocenter der er for de enkelte spørgsmål, og hvor der især forekommer outliers. Det er særlig vigtigt her, da flere af spørgsmålene, så vidt vides, ikke er stillet før i en dansk eller for den sags skyld i en anden kontekst. Det viser sig, at der på 25 af de stillede 43 spørgsmål, se bilag, er tale om, at ikke alle har svaret, og at det højeste antal missing for et enkelt spørgsmål er 4, når vi ser bort fra vurderingen af ledighedsrisiko, vurdering af evt. fremtidigt parforhold og forhold i ungdommen og

barndommen. For disse spørgsmål svarer antallet af ikke-oplyste på et enkelt spørgsmål dog højst til 2,9 pct. af de mulige svar. Vi anser derfor problemet med ikke-oplyste for at være beskedent, når vi tager spørgsmålenes karakter i betragtning.

Flere af oplysningerne i denne bog er fra Danmarks Statistiks registre og refererer ikke præcist til panelets interviewtidspunkter. Det gælder fx oplysninger om indkomster, som dækker 2013 – det seneste år, som der pt. foreligger tilgængelige oplysninger for, og det gælder også for ledige, som refererer til personer, som ikke var i beskæftigelse på interviewtidspunktet, og som modtog én eller anden form for arbejdsmarkedsydelse i 2014. Denne forskel i referencetidspunkt er almindeligt forekommende i undersøgelser, der kobler surveyoplysninger med registeroplysninger, og den vurderes til kun at give en begrænset usikkerhed i resultaterne.

Da de fleste tilfredshedsmål er ”skæve” i den forstand, at der er forholdsvis mange, der angiver høje værdier og meget få med lave værdier, kan det give anledning til problemer i forbindelse med OLS-regressionsanalyser. Der er derfor også foretaget ordered probit-regressioner for netop at tage højde for skævheder i fordelingerne, og at den forklarede variabel består af ordnede kategorier, der repræsenterer en latent variabel (Dolan et al., 2008). Det ændrer dog ikke nævneværdigt på resultaterne at bruge ordered probit eller logit, hvorfor vi har valgt udelukkende at præsentere OLS-regressionsresultater, da de er nemmere at give en umiddelbar fortolkning. I øvrigt argumenterer Beuninger (2012) for, at det mere er variationen (kurtosis) end skævheden, der kan give anledning til problemer. Det kan i den forbindelse nævnes, at der kan være forskelle landene imellem, idet fx varia-

tionen – brugen af meget tilfreds hhv. meget utilfreds – er væsentlig mere udbredt blandt amerikanere end blandt hollændere (Kapteyn et al. 2009). Det betyder ikke nødvendigvis noget for de beregnede gennemsnit, men det kan påvirke fordelingerne mellem og indenfor forskellige grupper, hvilket man derfor skal være opmærksom på, når man foretager internationale sammenligninger på dette område.

Det skal også nævnes, at SWLS har vist sig at give højere score ved anvendelse af face-to-face interview sammenlignet med online-interview (Beuninger, 2012), som anvendes i denne undersøgelse. Det kan derfor alene af den grund være, at danskernes tilfredshed med livet i almindelighed i denne undersøgelse tilsvarende bliver undervurderet i en sammenligning med andre befolkningers.

Endelig er det værd at påpege, at oplysninger om den aktuelle – i går – trivselstilstand her vil blive brugt som et tjek af følsomheden i analyserne, da emotionelle forhold vil være påvirket af den øjeblikkelige sindstilstand. Det samme gælder vejret, som også antages at ville kunne påvirke, hvor optimistisk hhv. pessimistisk ens liv opleves. Derfor er der også spurgt til vejret, som respondenterne oplevede det dagen før interviewet. Forventningen er, at dårligt vejr reducerer trivslen og måske også kan påvirke den almindelige tilfredshed, og at dette især gælder for kvinder (Conolly, 2012).

III Velstand og velfærd – indkomster og tilfredshed

Det er en almindelig antagelse, at der er en positiv sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed i almindelighed, fordi højere indkomst giver mulighed for et større forbrug og dermed en højere levestandard. Det har imidlertid vist sig, at godt nok påvirker indkomsten tilfredsheden med ens økonomi, jo højere indkomst, desto større tilfredshed med den økonomiske situation (Wolf & Zacharias, 2003), men det betyder ikke nødvendigvis, at der er en positiv sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed med livet i almindelighed. Flere studier har således påvist, at den sidste sammenhæng er relativ svag og ustabil over tid (Easterlin, 2001a), dvs. at selvom pr. capita indkomsten er steget over de seneste årtier, har den generelle tilfredshed været forholdsvis konstant i de fleste lande (Frey & Stutzer, 2002).

Der kan være flere grunde til, at der kun er en svag sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed i almindelighed. Allerede Duesenberry (1949) talte om en "relativ indkomsthypotese", hvorefter man sammenligner sin egen indkomst med andres, og så længe indkomsterne stiger i samme takt, eller naboens (peer-group'ens) stiger hurtigere, stiger ens tilfredshed ikke. En anden mulig forklaring er, at en højere indkomst ikke svarer til ens forventninger om en højere indkomst, fordi ens aspirationsniveau ikke er blevet nået eller blot følger med indkomststigningen (Frey & Stutzer, 2002; Stutzer, 2004).

I et studie baseret på oplysninger fra 15 europæiske lande bekræfter Bjørnskov et al. (2008) billedet af, at der ikke er nogen sammenhæng mellem BNP-vækst og udviklingen i almindelig tilfredshed.

Derimod vises det, at en accelererende økonomisk vækst hænger sammen med en udvikling mod mere tilfredshed i almindelighed, formentlig fordi manges forventninger/aspirationsniveau dermed bliver indfriet/nået.

I øvrigt viser det sig, at sammenhængen mellem indkomst og tilfredshed er mindst udbredt blandt personer med høje indkomster, hvis aspirationsniveau anses for at være højere end for personer med lavere indkomster (Easterlin, 1974). Det er også påvist, at forskellen mellem unge og midaldrendes indkomster og tilfredshed er større end for ældre, hvis forventninger til (yderligere) fremtidige indkomststigninger anses for at være mindre (Easterlin, 2001a). Hvorvidt der her er forskel i betydningen af ventede hhv. uventede indkomstændringer, er så vidt vides ikke undersøgt nærmere. Disse forklaringer peger på, at det i sidste ende er et empirisk spørgsmål at påvise, om der for befolkningen som helhed, eller blot for nogle grupper, er en sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed med livet i almindelighed.

For USA har Diener *et al.* (1999) vist, at der er en signifikant, men svag sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed med livet i almindelighed, men at sammenhængen er stærkere, når der laves en sammenligning mellem en række lande, såsom mellem rige og fattige lande. Samtidig påvises det, at en indkomststigning – målt i et panel – ikke indebar en større tilfredshed end den, der kendetegner personer, som allerede har den større indkomst.

For Danmark har Bonke (2012) vist, at der ikke er nogen sammenhæng mellem hverken husstandsnettoindkomst (ækvivaleret/pr. medlem) og gifte/samboende mænd henholdsvis kvinders tilfredshed i

almindelighed, eller med indkomstfordelingen i familien målt ved mandens andel af deres samlede personlige bruttoindkomster. Det gælder, selvom der tages hensyn til arbejdstiden og fritidens længde. Det er altså ikke, fordi højere indkomst ofte hænger sammen med længere arbejdstid og dermed kortere fritid, at der ikke har kunnet påvises nogen sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed.

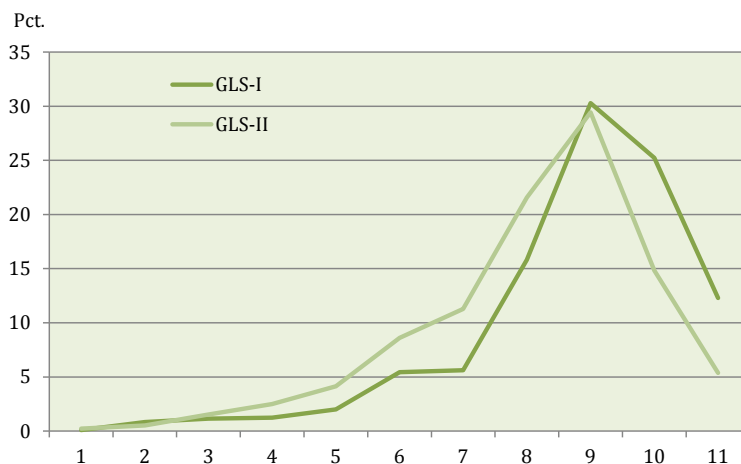
III.1 Tilfredshed

Når vi anvender oplysningerne i vores panel-undersøgelse og først ser på tilfredsheden i sig selv og altså ikke på sammenhængen mellem denne og indkomsten, viser figur III.1, at der er relativ stor tilfredshed i befolkningen. Det gælder både for GLS-I og GLS-II, at disse topper omkring en score på 9 (skala 1-11) og har gennemsnitsscorer på hhv. 8,8 og 8,1, mens 25 og 75-pct.'s fraktilerne er på 8 og 10 for GLS-I og 7 og 9 for GLS-II. Samtidig er der meget få, der har en lav score, uafhængigt af, hvilket mål vi anvender. Fordelingerne er dog ikke ens (χ^2 sign. på 0,001-niveau), og gennemsnitsværdierne er også forskellige fra hinanden (Tabel III.1), se nærmere om GLS-I og GLS-II i kapitel II. Det kan nævnes, at Layard et al. (2008) "løser" problemet med forskellen mellem de to målinger ved i deres analyser at bruge gennemsnitsværdierne for GLS-I og GLS-II.

Selvom GLS-I altså giver en anden fordeling og en signifikant højere gennemsnitsværdi – tilfredshed – end GLS-II, er der ikke overraskende sammenhæng mellem de to mål for tilfredshed i almindelighed (korr. koeff. 0,78). Det gælder også for spørgsmålet om, i hvilken udstrækning man synes, at det, man foretager sig her i livet, er umagen værd (Sp.: Alt i alt, i hvilken udstrækning synes du, at det, du foretager

dig her i livet, er umagen værd?). Der er en signifikant sammenhæng mellem at synes dette og den almindelige tilfredshed både målt ved GLS-I og GLS-II (korr. koeff. 0,53 og 0,46).

Figur III.1 Tilfredshed i almindelighed (1-11). GLS-I og GLS-II. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Tabel III.1. Tilfredshed i almindelighed. GLS-I og GLS-II. Mænd og kvinder. 2014/15

	GLS-I	GLS-II
	Score 1-11	Score 1-11
Gns. (st. afv.)	8,79 (1,75)	8,12* (1,81)
Median	9	8
25 pct.'s fraktil	8	7
75 pct.'s fraktil	10	9
Gns. (st.afv.)		
Mænd	8,64 (1,83)	8,02* (1,86)
Kvinder	8,94 ¹ (1,67)	8,21* (1,75)

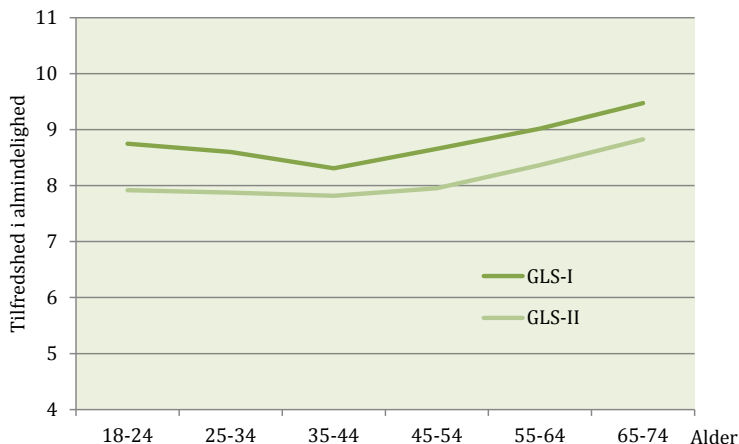
Note: *signifikant forskel mellem GLS-I og GLS-II på 0,05-niveau.

¹Signifikant forskel mellem mænd og kvinder på 0,05-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Tabel III.1 viser endvidere, at der er en signifikant forskel i tilfredshed mellem mænd og kvinder, når vi anvender GLS-I, mens det ikke er tilfældet for GLS-II. For kvinder er den gennemsnitlige tilfredshedsscore således 8,9 mod 8,6 for mænd ved brug af GLS-I. For begge køn indebærer GLS-I dog signifikant større tilfredshed end GLS-II. Hvorfor GLS-I giver større tilfredshed for kvinder end for mænd, mens det ikke er tilfældet for GLS-II, er ikke undersøgt nærmere her.

Figur III.2. Tilfredshed i almindelighed (GLS-I og GLS-II) og alder. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det gælder for alder, at der ikke er nogen forskel i mønsteret for tilfredshed mellem GLS-I og GLS-II (figur III.2). For begge mål er personer over 64 år – mænd såvel som kvinder – mere tilfredse end både midaldrende og yngre personer, som stort set er lige tilfredse med livet i almindelighed. Andre undersøgelser finder ligeledes, at tilfredsheden

er større for ældre end for midaldrende, og at det også gælder for yngre, således at der er en "U-formet" sammenhæng mellem alder og tilfredshed, når man kontrollerer for forskellige andre forhold (Blanchflower & Oswald, 2004a,b). Det gælder generelt for engelsktalende lande, at der er en sådan sammenhæng, hvorimod tilfredsheden falder med alderen i Rusland og de tidligere østeuropæiske lande (Steptoe et al., 2015).

Når vi ser på forventninger til fremtiden, er det næsten hver anden (46 pct.) dansker, som mener, at de vil være mere tilfredse om fem år og fire ud af ti meget mere tilfredse (40 pct.), sammenlignet med i dag (GLS-II). Knap hver ottende (13 pct.) tror ikke på nogen forandringer i deres tilfredshed med livet i almindelighed, og der er meget få (2 pct.), der forventer at være mindre tilfredse om fem år (tabel III.2). Der er med andre ord en generel positiv forventning til fremtiden.

Vi ser også, at jo mere tilfreds, man er i dag, desto større er forventningen til, at man bliver endnu mere tilfreds om fem år. Et stort flertal eller 86 pct. af de meget tilfredse har således den forventning, mens det kun er 38 pct. af de godt tilfredse, og kun godt hver tiende (12 pct.), som er tilfredse, og der er stort set ingen af dem, som ikke er tilfredse i dag, der ser så lyst på fremtiden. Af de godt tilfredse forventer 38 pct. at blive *mere* tilfredse, og 63 pct. af de tilfredse har den samme forventning, mens 34 pct. af de tilfredse ser frem til status quo (Tabel III.2). Det billede, der tegner sig, er altså, at jo mere tilfreds, man er med sit liv i dag, desto mere forventer man, at det bliver endnu bedre i fremtiden.

Det kan her nævnes, at Gallup World (www.Gallup.com/poll, 2014) har beregnet et såkaldt "forventnings-/thriving"-mål, hvorefter

man har positive forventninger til en i forvejen positiv opfattelse af livet i almindelighed, hvis forventningsscoren er >7, og den nutidige tilfredshed er >6 (skala 0-10). Ifølge Gallup World gjaldt det 67 pct. af danskere over 18 år i 2014. Vi har her i vores undersøgelse tilsvarende beregnet andelen af "altid" tilfredse til at være 61 pct. for den samme aldersgruppe i 2014/15.

Tabel III.2 Tilfredshed i almindelighed i dag og om 5 år. GLS-II. 2014/15

	GLS-II				
	Ikke tilfreds (Score 1-4)	Tilfreds (Score 5-7)	Godt tilfreds (Score 8-9)	Meget tilfreds (Score 10-11)	Alle (Score 1-11)
GLS-II	Procent				
Mindre tilfreds om 5 år	29,5	(2,9)	(0,4)	(0,4)	2,3
Lige så tilfreds om 5 år	33,8	34,2	5,7	(1,7)	12,5
Mere tilfreds om 5 år	(32,5)	51,2	56,1	11,5	45,6
Meget mere tilfreds om 5 år	(4,2)	11,7	37,8	86,4	39,6
Fordeling i dag	100,0	100,0	100,0	100,0	
	4,7	23,6	51,4	20,3	100,0

() < 20 obs.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Der er flere kvinder end mænd, som forventer en væsentlig bedre fremtid – 43 mod 37 pct. – mens der er lige mange af de to køn, som "bare" ser frem til en forbedring – 45 pct. Omvendt er der så færre kvinder end mænd, som vurderer, at fremtiden ikke vil betyde nogen ændringer i tilfredsheden, men blot en status quo. Det tyder på, at kvinder ser lysere på fremtiden end mænd.

Alderen ser ikke ud til at spille den store rolle for forventningerne til fremtiden, når vi ser bort fra de over 65-årige. De har ikke over-

raskende mindre forventninger end dem i den erhvervsaktive alder eller de unge.

For dem, som forventer at være mere tilfredse om fem år – 85 pct., se tabel III.2 – skyldes det ikke, at de i højere grad end dem, der ikke har en sådan forventning, ser frem til en større indkomst til den tid. Vi har således ikke alene spurgt til forventningerne til fremtidig tilfredshed, men også til forventningen til indkomsten om fem år, se næste afsnit. Hvor 68 pct. af dem, der forventer at være mere tilfredse, forventer en større indkomst, gælder det for stort set lige så mange nemlig 63 pct. af dem, der ikke forventer at være mere tilfredse, at de også ser frem til en større indkomst i fremtiden.

Det er altså andre forhold end den forventede indkomst, der medvirker til, om ens tilfredshed anses for at bliver større fremover. Det gælder fx indgåelse af ægteskab, at få et job osv. Hvorvidt sådanne forhold så faktisk ændrer tilfredsheden på længere sigt, er et andet spørgsmål, som bl.a. Lucas (2007) har undersøgt. Bortset fra sygdom og dårligt helbred, som forringer tilfredshedsniveauet varigt, gælder det for både indgåelse af ægteskab/parforhold, skilsmisse og enkestand, at tilfredsheden relativt hurtigt bringes tilbage til det oprindelige niveau. De fremtidige interview i denne panelundersøgelse vil bl.a. se nærmere på dette forhold, da vi så kan følge flere af de samme personer over tid, hvoraf nogle vil komme ud for forskellige af nævnte hændelser, mens andre vil gå fri.

III.2 Tilfredshed og indkomst

Sammenhængen mellem indkomst og tilfredshed i almindelighed er selvsagt vores hovedspørgsmål, da det har vist sig, at den ikke er så

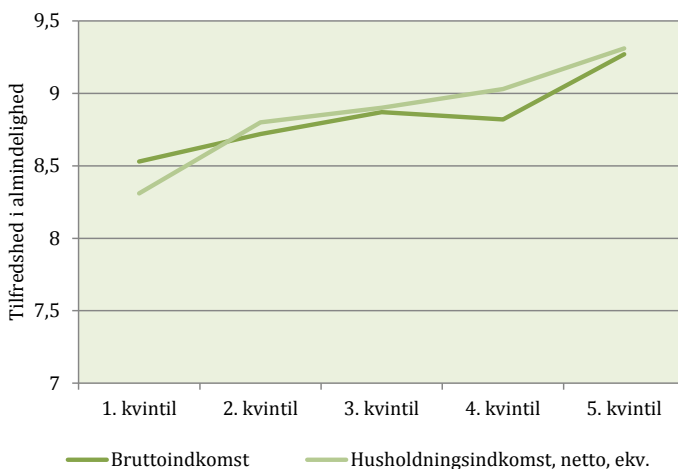
udpræget og ligetil, som man umiddelbart skulle tro, se f.eks. Diener et al. (1999) og Easterlin (2001a). Vi kan påvise det samme her ved dels at sammenholde tilfredshed GLS-I og den personlige bruttoindkomst, dels ved at se på om tilfredshed og indkomstfremgang hænger sammen.

Vi finder, at både den individuelle bruttoindkomst og de samlede indkomster for begge parter – husholdningsnettoindkomsten ækvivaleret, dvs. per medlem – og tilfredshed i almindelighed overordnet set hænger sammen (korr. koeff. 0,123 og 0,182), og at begge sammenhænge er signifikante om end relativt svage. Det gælder også sammenhængen mellem individuel indkomst og tilfredshed, når vi tager højde for, at dem med høje hhv. lave indkomster måske ikke ligner hinanden aldersmæssigt mht. køn og civilstand og dårligt helbred. Det er altså under alle omstændigheder sådan, at en større individuel bruttoindkomst giver en større tilfredshed med livet i almindelighed, selvom der også kan være tale om, at personlige karakteristika reducerer virkningen af denne sammenhæng ved, at en større tilfredshed i almindelighed kan give bedre muligheder for at opnå en højere indkomst (Ferrer-i-Carbonell & Frijters, 2004). Dette kausalitetsproblem har Graham et al. (2004) imidlertid undersøgt nærmere på russiske paneldata og vist, at der godt nok er tale om, at hvis man er tilfredshed i almindelighed, er der en større sandsynlighed for, at man også tjener mere over en periode på fem år. Denne effekt er dog ikke stor nok til at opveje, at større indkomst giver mere tilfredshed.

Figur III.3. og tabel III.3 viser, at der ikke er signifikante forskelle i tilfredsheden, når vi bevæger os trin for trin op ad bruttoindkomstskalaen, altså fra dem med de mindste indkomster (1. kvintil) til dem

med de næstmindste (2. kvartil) og videre til dem med de midterste (3. kvartil) og de næsthøjeste indkomster (4. kvartil). Der er derimod en signifikant ændring i tilfredsheden fra de næsthøjeste indkomster (4. kvartil) til de højeste indkomster (5. kvartil). For husholdningsindkomsten efter skat er der en signifikant ændring i tilfredsheden, når vi sammenligner de næstmindste indkomster (2. kvartil) med de mindste indkomster (1. kvartil), hvorimod der ikke sker nogen ændringer i de efterfølgende trin for trin. Det er altså i toppen af indkomstfordelingen, at en indkomststigning hænger sammen med en større tilfredshed, når det gælder de personlige bruttoindkomster, mens det er i bunden, når det handler om nettohusholdningsindkomsterne.

Figur III.3 Tilfredshed i almindelighed (GLS-1) og personlig bruttoindkomst hhv. ækvivaleret nettohusstandsindkomst i kvintiler (20 pct.'s grupper). 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

For begge slags indkomster – de personlige bruttoindkomster og husholdningernes nettoindkomster – er der en klar forskel i tilfredsheden, når vi sammenligner dem med de højeste indkomster med dem med de laveste indkomster. Sidstnævnte har gennemsnitlige tilfredshedsscorer på 8,53 og 8,31 mod 9,27 og 9,31 for dem med de højeste indkomster, og forskellen er i begge tilfælde signifikant.

Tabel III.3 Tilfredshed med livet i almindelighed og personlig bruttoindkomst og nettohusholdningsindkomst. GLS-I. 2014/15

Tilfredshed med livet i almindelighed			
Bruttoindkomst, personlig		Husholdningsindkomst, netto, ækvivaleret ¹	
	Gns. (st.afv.)		Gns. (st. afv.)
1. kvintil	8,53 (2,06)	1. kvintil	8,31 (2,16)
2. kvintil	8,72 (1,78)	2. kvintil	8,80 ^{*a} (1,68)
3. kvintil	8,87 (1,58)	3. kvintil	8,90 [*] (1,47)
4. kvintil	8,82 (1,68)	4. kvintil	9,03 [*] (1,43)
5. kvintil	9,27 ^{*a} (1,29)	5. kvintil	9,31 [*] (1,50)

¹Indkomsten divideret med kvadratroden til antallet af voksne og børn i familien.

^{*} Signifikant ift. 1. kvintil

^a Signifikant ift. forrige kvintil.

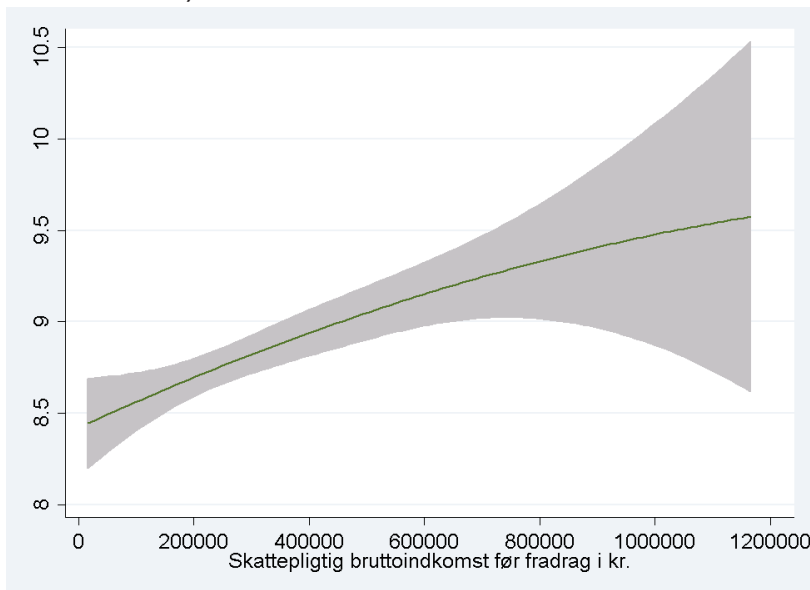
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Da den gennemsnitlige personlige bruttoindkomst i 1. kvintil er 96.000 kr. mod 682.000 kr. i 5. kvintil, svarer det til, at en 7 gange så stor indkomst modsvares af en 9 pct.'s højere tilfredshedsscore, mens en fordobling af indkomsten fra 2. til 4. kvintil stort set ikke modsvares (godt 1 pct.) af en større tilfredshed med livet i almindelighed.

Ser vi på sammenhængen mellem tilfredshed og indkomst for at finde ud af, om der er en faldende "marginal utility of income", altså om nytten af den sidste krone falder, jo rigere man er, bliver dette umiddelbart bekræftet af figur III.4. Godt nok er der en positiv sammen-

hæng mellem tilfredshed og den personlige bruttoindkomst i og med, at kurven er stigende, men den stiger langsommere for større end for mindre indkomster. Det kan nævnes, at den – svagt – faldende marginalnytte kun viser sig for mænd, mens der ikke er en sådan tendens for kvinder (ikke vist i figuren).

Figur III.4. Tilfredshed i almindelighed (GLS-I) og personlig bruttoindkomst. 2014/15

Note: De 1 % nederste og 1 % højeste indkomster er udeladt.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

At nytten af den sidste krone er mindre for rige end for dem med mellemindkomster, viser sig også ved, at sammenhængen mellem (logaritmen til) den personlige bruttoindkomst og tilfredshed i almindelighed er mindre for dem i 5. kvartil af indkomstfordelingen end for dem i både 4., 3. og 2. kvartil (regr. koeff. 0,179 ift. 1,470, 1,790 og 1,790). Det gælder dog også for dem i 1. kvartil, at der kun er en beske-

den sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed (regr. koeff. 0,179). Forskellene er dog ikke signifikante – selvom vi kontrollerer for alder, civilstand og køn – men antyder ikke desto mindre, at for både rige og fattige hænger en større indkomst kun i begrænset omfang sammen med større tilfredshed.

Når vi belyser spørgsmål om aftagende marginal nytte/tilfredshed, hænger det sammen med, at det er relevant i forhold til cost-benefit-analyser – hvilken politik giver størst nytte – og i forbindelse med studier af ulighed i samfundet (Layard *et al.*, 2008). Det er derfor interessant at konstatere, at stigningen i tilfredshed i de fleste lande aftager med stigende bruttohusholdningsindkomst (Ibid, p. 12). Det gælder dog ikke for Danmark, hvor der ikke er nogen signifikant sammenhæng mellem tilfredshed og bruttohusholdningsindkomst, sådan som den her er defineret, idet der ikke som i figur III.4 er tale om den personlige bruttoindkomst (Tabel III.4).

Tabel III.4 Tilfredshed i almindelighed (GLS-I) og bruttohusholdningsindkomst i undersøgelser for forskellige lande inkl. Danmark

	Log bruttohushold- ningsindkomst ¹		Log*log bruttohushold- ningsindkomst ¹	
	Koeff.	t-værdi	Koeff.	t-værdi
Danmark	0,46	0,15	0,01	0,1
Tyskland	0,55	27,2	-0,10	2,7
England	0,35	14,0	-0,06	2,6
European Quality of Life Survey	0,81	17,4	-0,08	1,5
European Social Survey	0,59	24,9	-0,15	5,8
World Values Survey	0,62	26,1	-0,09	3,7
General Social Survey	0,70	14,0	-0,07	1,7

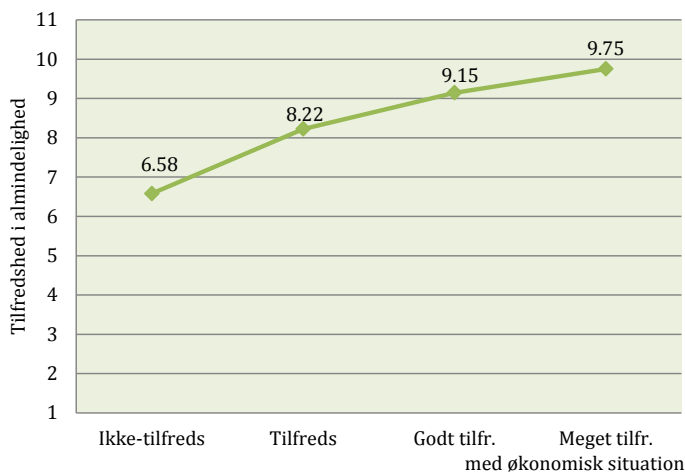
*Note: kontrolleret for køn, alder, alder*alder, civilstand og uddannelse, og censureret for 5 % nederste og 5 % højeste indkomster.*

¹*Indkomsterne er ikke ækvivalerede for husstandsstørrelse.*

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik og Layard et al. (2008)

Vi kan endvidere vise, at tilfredsheden med ens økonomiske situation, altså domænetilfredshed, se kapitel IV, ikke overraskende stiger med bruttoindkomsten (korr. koef. 0,282). Samtidig kan vi se, at tilfredsheden med den økonomiske situation i væsentlig større omfang hænger sammen med tilfredsheden med livet i almindelighed, end det gælder for bruttoindkomsten (korr. koef. 0,572 og 0,123). Deler vi tilfredsheden med økonomien op i ikke-tilfreds, tilfreds, godt tilfreds hhv. meget tilfreds, er den almindelige tilfredshed signifikant større for hvert trin, man bevæger sig opad (figur III-5).

Figur III.5 Tilfredshed med økonomisk situation og tilfredshed i almindelighed. GLS-I. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Der er altså mere tilfredsheden med indkomsten, end det er indkomstens størrelse, der afgør, hvor tilfreds man er i almindelighed. Det kan selvfølgelig også være, at en almindelig tilfredshed kan spille tilba-

ge på ens tilfredshed med indkomsten, men det ændrer selvsagt ikke på, at der er en positiv sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed.

Tabel III.5 Tidligere, faktisk og forventet personlig bruttoindkomst og tilfredshed i almindelighed. GLS-II. OLS-regressioner. 2014/15

	Tilfredshed i almindelighed	
	Alle Koeff. (st.fejl)	Beskæftigede Koeff. (st.fejl)
Indkomst i dag (10.000 kr.)	0,012*** (0,002)	0,007** (0,002)
Indkomst i dag ift. 5 år før ¹ :		
Meget mindre	-0,056 (0,132)	-0,234 (0,150)
Mindre	-0,032 (0,127)	-0,184 (0,147)
Uændret
Større	0,340** (0,126)	-0,010 (0,149)
Meget større	0,142 (0,134)	0,157 (0,155)
Forventet indkomst om 5 år ift. i dag:		
Mindre (score 1-4)	..	-0,197 (0,213)
Uændret (score 5-7)
Større (score 8-9)	..	0,145 (0,112)
Meget større (score 10-11)	..	0,548*** (0,150)
Konstant	9,023*** (0,414)	8,854*** (0,556)
Adj. R ²	0,279	0,237
Antal	1439	939

¹Ændret indkomst 2008-2013: 1. kvintil; 2. kvintil; 3. kvintil; 4. kvintil; 5. kvintil

*, **, *** sign. på 0,1, 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Ann.: Kontrolvariable inkluderer alder, alder², køn, civilstand og helbred (score<5)

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Når det gælder betydningen af indkomstændringer for tilfredsheden med livet i almindelighed, er det kun, når der har været en større, men ikke en meget stort indkomststigning i løbet af de seneste fem år, at vi kan se en sammenhæng, og kun når vi ser på beskæftigede og ikke-beskæftigede slået sammen (Tabel III.5). For beskæftigede alene

er der ingen signifikante sammenhænge mellem indkomsten fem år tidligere og i dag og den almindelige tilfredshed. Hvis beskæftigedes indkomst således steg mere eller mindre end den almindelige indkomstudvikling, var det altså ikke ensbetydende med, at den almindelige tilfredshed ændrede sig.

Det er imidlertid ikke kun faktiske indkomstændringer, der kan påvirke eller være påvirket af ens tilfredshed med livet, det gælder også forventningerne til den fremtidige indkomst. For beskæftigede – det er kun dem, vi har sådanne oplysninger for – er tilfredsheden klart større i dag blandt dem, der forventer, at deres indkomst er meget større om fem år end i dag. Hvis indkomsten "bare" forventes at blive større, og altså ikke meget større, er der ikke tale om en større tilfredshed. Hvis der forventes en mindre indkomst, hænger det heller ikke sammen med, om man er mere eller mindre tilfreds med livet. Det er altså kun, når det handler om forventningen til en meget større men ikke "bare" større indkomststigning, at det kan have noget at gøre med ens aktuelle tilfredshed (tabel III.5).

Vi kan også vise, at det ikke er ligegyldigt, hvad ens kolleger, venner og bekendte tjener for ens egen almindelige tilfredshed. Der kan således være tale om såkaldte "naboeffekter" (Frey & Stutzer, 2002; Stutzer, 2004; Clark *et al.*, 2008), som gør, at en væsentlig større indkomst end den andre, der ligner én mht. uddannelse, køn, civilstand, alder og helbred, har, desto større er ens egen tilfredshed. Det betyder derimod ikke noget, hvis man tjener væsentlig mindre end de andre. Det gælder dog kun for mænd – "the economic man" – i nærværende undersøgelse, og kun hvis deres indkomst er 10 pct. eller endnu større end sammenlignelige mænds. Kvinder derimod lader sig ikke

påvirke af, hvor meget andre kvinder, som ligner dem selv, tjener, når det kommer til deres tilfredshed i almindelighed (tabel III.6).

Tabel III.6 Indkomst sammenlignet med andres indkomst¹ og tilfredshed i almindelighed (GLS-II). Mænd og kvinder. 2014/15

	Mænd		Kvinder	
	Koeff. (st. fejl)			
10 pct. < end andres indkomst	-0,137 (0,188)			-0,198 (0,181)
5 pct. < end andres indkomst		-0,071 (0,275)	-0,317 (0,243)	
Indkomst = andres indkomst (+,-5 hhv. 10 pct.)
5 pct. > end andres indkomst		0,420 (0,288)	-0,192 (0,249)	
10 pct. > end andres indkomst	0,444* (0,210)			-0,097 (0,188)
Konstant	8,029***	7,986***	8,507***	8,391***
Adj. R ²	0,016	0,012	0,001	-0,001

, **, * sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau*

*¹Forskel mellem faktisk og beregnet indkomst (udd. køn, alder, alder*alder, civilstand og helbred (score<5))*

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det kan nævnes, at der også er studier, hvor sammenligningsgruppen består af personer i ens geografiske nærhed, se fx. Clark *et al.* (2009). Her er der fundet en positiv sammenhæng mellem tilfredshed og naboers indkomst, og altså ikke en negativ sammenhæng som de ovennævnte naboeffekter og dermed den relative indkomsthypotese tilsiger. Forskellen skyldes formentlig, at det tætte naboskab indeholder andre dimensioner end blot indkomst, og selv mere rige end én selv derfor kan være attraktive at bo i nærheden af.

Det, vi har set her, er, at der er en positiv sammenhæng mellem personlig bruttoindkomst og tilfredshed i almindelighed, og at stigningen i tilfredshed aftager med indkomsten, hvilket dog ikke gælder, hvis vi i stedet for den personlig bruttoindkomst anvender husholdningsindkomsten efter skat. Vi har også vist, at indkomstens størrelse faktisk spiller en mindre rolle, end det gælder for tilfredsheden med indkomsten.

Vi har også set, at en moderat indkomststigning over de seneste fem år hænger sammen med en meget større tilfredshed i almindelighed, ligesom forventningen til en større fremtidig indkomst gør det for beskæftigede. Det er altså ikke kun den nuværende indkomst, der har betydning, også hidtidige ændringer i og forventninger til indkomsten tillige med ens indkomst sammenlignet med andres er vigtige for at forstå, hvor tilfreds man er i almindelighed. Der er dog forskelle mellem mænd og kvinder, da kvinder i modsætning til mænd ikke lader sig påvirke af, hvor meget andre tjener, når det kommer til deres tilfredshed i almindelighed.

IV Tilfredshed i almindelighed og på forskellige områder, og mellem land og by

I en undersøgelse af tilfredshed i almindelighed har Easterlin (2010b) vist, at denne tilfredshed er en funktion af tilfredsheden indenfor en række områder – domæner – hvorfor man kan tale om et ”bottom-up”-forhold. Andre studier har peget på, at der er en positiv sammenhæng mellem forskellige domænetilfredsheder og tilfredshed i almindelighed og dermed en form for ”top-down”, altså at er man tilfreds i al almindelighed, er man også tilfreds på en række mere specifikke områder. Hvad enten der er tale om ”bottom-up” eller ”top-down”, kan domænetilfredsheder både være substitutter og komplementære (Cummins, 2000). Tilfredshed med fritid og tilfredshed med indkomst er for mange udtryk for komplementaritet, dvs. enten er man tilfreds med både fritiden og med indkomsten – indkomst øger forbrugsmulighederne i fritiden – eller også er man utilfreds med begge dele (Bonke et al., 2009).

Selvom Rojas (2006) har vist, at der ikke nødvendigvis er en additiv sammenhæng mellem domænetilfredshed og tilfredshed i almindelighed, antager vi alligevel, at dette er tilfældet her: Altså at en forøgelse eller en formindskelse af én domænetilfredshed har den samme form som en forøgelse eller formindskelse af en anden domænetilfredshed. Det betyder, at vi kan sammenligne de forskellige domænetilfredsheders sammenhæng med tilfredshed i almindelighed.

Som tilfredshed i almindelighed anvender vi her GLS-I, da dette spørgsmål i panelundersøgelsen er stillet umiddelbart før domænespørgsmålene, og i øvrigt ofte er brugt i denne sammenhæng. Domæ-

nerne omfatter her tilfredshed med den personlige indkomst, fritidens omfang, boligforhold og sociale relationer. Det svarer stor set til domænerne i Kapteyn *et al.* (2009), som omfatter tilfredshed med husholdningens samlede indkomst, med job og daglige aktiviteter, med sociale kontakter og det familiære liv og med helbredet. Spørgsmålene i Kapteyn (*ibid.*), som kommer fra et hollandsk hhv. et amerikansk panel, har hver fem kategorier, hvilket også dér gælder spørgsmålet om tilfredshed med livet i almindelighed. Det gør det problematisk at foretage en direkte sammenligning mellem deres og vores resultater.

Ser vi først på sammenhængen mellem domænetilfredsheder, er resultatet, at tilfredsheden med ens økonomiske situation og boligforhold hænger tættest sammen (korr. koeff. 0,532). Der er dog også tale om tætte sammenhænge mellem tilfredsheden med den økonomiske situation og fritidsomfang og de sociale relationer. Tilsvarende ser vi, at der er sammenhæng mellem tilfredsheden med fritidsomfanget og boligforholdene hhv. de sociale relationer, og det samme gælder mellem boligforhold og sociale relationer (tabel IV.1). Der er kort sagt en udpræget sammenhæng mellem de domænetilfredsheder, som indgår her.

Tabel IV.1 Sammenhæng mellem domænetilfredsheder. 2014/15

	Tilfredshed med:		
	økonomisk situation	fritidsomfang	boligforhold
Tilfredshed med:		Korr. koeff.	
fritidsomfang	0,445***
boligforhold	0,532***	0,478***	..
sociale relationer	0,419***	0,381***	0,419***

*, ** *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Når vi ser på samspillet mellem domænetilfredsheder og tilfredshed i almindelighed – hvad enten det er fra en bottom-up- eller top-down-vinkel – er det de sociale relationer, der hænger mest sammen med både mænd og kvinders almindelige tilfredshed (tabel IV.2). Denne sammenhæng er således mere end dobbelt så stor som sammenhængene mellem den økonomiske situation, fritidsomfanget og boligforhold og den almindelige tilfredshed. For hver enkelt af disse domænetilfredsheder er der ikke nogen væsentlig forskel mellem kvinder og mænd, når det gælder sammenhængen mellem domænetilfredshederne og den almindelige tilfredshed. Det er altså ikke sådan, at der er nogle af de nævnte domæner, der betyder mere for mænd, og andre, der har større betydning for kvinder.

Tabel IV.2 Domænetilfredsheder og tilfredshed i almindelighed. GLS-I. OLS-regressioner. 2014/15

Alle	Mænd		Kvinder	
	Gns. (st. afv.)			
Tilfredshed i almindelighed (score 1-11)	8,64	(1,83)	8,94	(1,67)
	Korr. koeff. (st.fejl)			
Tilfredshed med:				
- økonomisk situation	0,207***	(0,022)	0,138***	(0,023)
- fritidsomfang	0,124***	(0,024)	0,117***	(0,024)
- boligforhold	0,127***	(0,025)	0,134***	(0,027)
- sociale relationer	0,393***	(0,025)	0,381***	(0,025)
Konstant	1,707***	(0,211)	2,429***	(0,240)
Adj. R ²	0,610		0,536	

*** sign. På 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

For gifte/samboende – altså to ud af hver tre af de netop omtalte – er billedet noget anderledes end for gifte/samboende og enlige taget

under ét (tabel IV.3 ift. tabel IV.2). Tilfredsheden med den økonomiske situation betyder fortsat mere for mænds end for kvinders almindelige tilfredshed, mens tilfredsheden med fritidsomfanget omvendt betyder mere for kvinders end for mænds tilfredshed. Hvad angår boligforholdene, er det kun kvinders tilfredshed, som har (signifikant) betydning. Vi forudsætter her, at betydningen går fra domænetilfredshed til almindelig tilfredshed og ikke omvendt fra almindelig tilfredshed til domænetilfredshed.

Tabel IV.3 Domænetilfredsheder og tilfredshed i almindelighed. Par. OLS-regressioner. GLS-I. 2014/15

	Mænd		Kvinder	
	Gns. (st. afv.)			
Tilfredshed i almindelighed (score 1-11)	8,64	(1,83)	8,94	(1,67)
	Korr. koeff. (st.fejl)			
Tilfredshed med:				
- økonomisk situation	0,187***	(0,022)	0,107***	(0,024)
- fritidsomfang	0,093***	(0,022)	0,126***	(0,027)
- boligforhold	0,044	(0,028)	0,138***	(0,029)
- sociale relationer	0,296***	(0,027)	0,239***	(0,028)
- parforhold	0,250***	(0,027)	0,289***	(0,030)
Konstant	1,484***	(0,250)	1,163***	(0,329)
Adj. R ²	0,659		0,584	

, **, * sign. På 0,05, 0,01 og 0,001-niveau*

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det, der betyder mest for både gifte/samboende mænd og kvinders almindelige tilfredshed, er de sociale relationer og parforholdet. For gifte/samboende kvinder betyder parforholdet dog lidt mere end de sociale relationer, og omvendt for mænd er det de sociale relationer, som betyder mere end parforholdet, idet ingen af disse forskelle mel-

lem kønnene dog er signifikante. For mænd har den økonomiske situation lidt mindre betydning end parforholdet for den almindelige tilfredshed, mens parforholdet betyder noget mere for kvinder end den økonomiske situation (Tabel IV.3).

Det kan nævnes, at for både hollændere og amerikanere er der også en klar sammenhæng mellem sociale relationer og almindelig tilfredshed, mens indkomsten også for dem spiller en mindre rolle, især for hollændere (Kapteyn *et al.*, 2009).

Overordnet set er det vigtigt at påpege, at der for alle analyserne er tale om meget store "forklaringsgrader" (R^2), når det handler om variationen i den almindelige tilfredshed. Omkring 60 pct. er således forklaret, hvilket må anses for meget tilfredsstillende, også selvom det er subjektive forhold, der sammenlignes.

IV.1 By og land

I Stiglitz-Sen-Fitoussi kommissionens (Stiglitz *et al.*, 2009) påpegning af behovet for at gennemføre målinger af velfærd fremføres bl.a. behovet for at sammenligne forholdene på landet og i byen. Udgangspunktet er de omfattende vandringer fra land til by i Kina, som har vist sig at indebære omfattende problemer for både dem, der vandrer, og dem, der bliver tilbage på landet. Det er imidlertid ikke kun i Kina, at sådanne vandringer finder sted, også i andre lande inklusive Danmark har der i mange år været en afvandring fra de såkaldte udkantsområder.

Selvom det med nærværende undersøgelse ikke er muligt at undersøge, de velfærdsgevinster, som dem, der vandrer mod byen, måtte opnå – vi har endnu ikke noget panel – eller det velfærdstab beboerne i afvandingsområderne måske får, har vi valgt at lave en simpel sam-

menligning af, hvor tilfredse beboere er i forskellige landsdele i forhold til i Hovedstadsregionen.

Vi opdeler i Hovedstadsregionen, Vestsjælland & Lolland-Falster & Bornholm, Fyn & Østjylland, og Sønder-, Vest- og Nordjylland for at se, om der er forskelle i tilfredsheden mellem de forskellige dele af landet. Vi ser også på, om evt. forskelle i tilfredshed afhænger af forskellige fordelinger på køn, alder, civilstand, børn, uddannelse, indkomster og helbred mellem landsdelene.

Tabel IV.4. Tilfredshed i almindelighed (GLS-1) efter landsdel. 2014/15

	Tilfredshed i almindelighed			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	Koeff. (st. err.)			
Vestsjælland, Lolland-Falster og Bornholm	0,248 (0,161)	0,075 (0,156)	0,130 (0,155)	0,203+ (0,107)
Fyn og Østjylland	-0,064 (0,123)	-0,123 (0,118)	-0,057 (0,117)	0,011 (0,082)
Sønder-, Vest- og Nordjylland	0,049 (0,116)	-0,062 (0,111)	-0,029 (0,111)	-0,025 (0,077)
(Ref. Hovedstadsregionen)				
<i>Kontrolleret for:</i>				
Socio-demografi ¹	Nej	Ja	Ja	Ja
Indkomst og uddannelse	Nej	Nej	Ja	Ja
Helbred	Nej	Nej	Nej	Ja
Konstant	8,766*** (0,077)	7,212*** (0,213)	7,007*** (0,222)	3,026*** (0,186)
Adj. R ²	0,001	0,089	0,097	0,563

¹ *Køn, alder, civilstand og børn.*

***, **, * sign. på 0,01, 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Hvis vi ser på tilfredsheden, som den umiddelbart fremtræder, er der ingen signifikante forskelle mellem landsdelene. Det ændrer sig

ikke, selvom vi tager hensyn til sociodemografiske forskelle og heller ikke, når vi også inddrager forskelle i uddannelse og personlige bruttoindkomster. Kun når vi også tager højde for, at helbredet ikke er det samme mellem landsdelene, finder vi, at der er en større tilfredshed blandt dem i Vestsjælland, på Lolland-Falster og Bornholm sammenlignet med dem i Hovedstadsregionen, men forskellen er kun beskedent og signifikant på 10-pct. niveau.

Resultatet er altså, at velfærden hverken er større eller mindre uden for end i Hovedstadsregionen. Det modsiger, hvad der er fundet i Sverige (Gerdtham & Johannesson, 2001) og andre europæiske lande (Hudson, 2006), hvor der er en større velfærd forbundet med at bo i mindre urbaniserede områder end i store byer.

Også i Danmark er der fundet større tilfredshed uden for provinsbyer end i disse byer, nemlig i Region Syddanmark (2014). Siden 2009 er den subjektive tilfredshed således blevet målt i denne region via et borgerpanel, som i øvrigt også indeholder andre dimensioner end tilfredshed i almindelighed.

V Tilfredshed med arbejde og fritid, ledighed og tilfredshed i almindelighed

Der er substitution mellem arbejdstid og fritid – enten arbejder man, eller også har man fri – og dermed for de fleste mellem indkomst og fritid, hvis man kun kigger på beskæftigede på arbejdsmarkedet. Omvendt har det vist sig, at tilfredsheden med indkomsten er komplementært til tilfredsheden med fritiden, formentlig fordi en større indkomst giver flere muligheder for at anvende fritiden på forskellige måder (Bonke *et al.*, 2009). Det peger på, at der også må være en sammenhæng mellem nævnte tilfredsheder og balancen mellem arbejdsliv og familieliv. Det er derfor interessant at se, om tilfredsheden med indkomsten hhv. med fritiden har den samme betydning for, hvor tilfreds man er med balancen mellem arbejdsliv og familieliv som med tilfredsheden i almindelighed.

Ser vi først på sammenhængen mellem tilfredshed med indkomsten og med fritidens omfang, finder vi, at den er positiv og stort set den samme for mænd som for kvinder (korr. koef. 0,45 og 0,43). Hvis man er tilfreds på det ene område, er man også tilfreds på det andet område. Det gælder også, hvis vi i stedet for tilfredshed med indkomsten ser på tilfredshed med arbejdet bredt betragtet. Her er der igen en positiv sammenhæng med tilfredshed med fritidens omfang for både mænd og kvinder (korr. koef. 0,38 og 0,34).

Når det drejer sig om balancen mellem arbejdsliv og familieliv – har du problemer med at få arbejdsliv og familieliv til at hænge sammen? – ser vi, at fire ud af fem beskæftigede, gifte/samboende mænd og kvinder uden børn oplever en god eller endog meget god balance

mellem de to sfærer. For tilsvarende fædre og mødre er det omkring to ud af tre, hvor balancen mellem arbejdsliv og familieliv er god eller meget god (Tabel V.1). Det betyder samtidig, at der er flere – godt dobbelt så mange – forældre som ikke-forældre, der oplever, at balancen mellem arbejdsliv og familieliv kun er nogenlunde tilfredsstillende. Til gengæld er det få – færre end 10 pct. – forældre og ikke-forældre, som i denne undersøgelse oplever en dårlig balance mellem arbejdsliv og familieliv.

Tabel V.1. Sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv. Par uden hhv. med hjemmeboende børn. Beskæftigede mænd og kvinder. 2014/15

	Par uden børn		Par med børn	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv:			Pct.	
Dårlig (score 1-4)	(3,8)	(9,9)	(9,1)	(5,4)
Nogenlunde (score 5-7)	13,8	(12,6)	23,6	22,1
God (score 8-9)	33,4	27,1	40,6	40,7
Meget god (score 10-11)	49,0	50,4	26,7	31,8
	100,0	100,0	100,0	100,0

() < 20 obs.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Sammenholder vi nu tilfredsheden med arbejdet og fritidens omfang med oplevelsen af, om der er balance mellem arbejdslivet og familielivet, er det klart fritiden eller manglen på samme, som har betydning for balancen. Tilfredsheden med fritidens omfang betyder mere end tre gange så meget som tilfredsheden med arbejdet for både gifte/samboende kvinder og mænds balance mellem arbejdsliv og familieliv (tabel V.2).

Tabel V.2 Tilfredshed med arbejde, fritidsomfang, og balancen mellem arbejdsliv-familieliv. Gifte/samboende beskæftigede mænd og kvinder. OLS-regressioner. 2014/15

	Mænd		Kvinder	
		Gns. (st. afv.)		
Sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv	8,44	(2,22)	8,48	(2,30)
		Koeff. (st. fejl)		
Tilfredshed med arbejde	0,171**	(0,051)	0,197**	(0,059)
Tilfredshed med fritidsomfang	0,603***	(0,048)	0,592***	(0,061)
Konstant	2,409***	(0,501)	2,102***	(0,563)
Adj. R ²	0,409		0,349	

*, **, *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Note: Kontrolleret for børn. Ingen signifikante forskelle mellem mænd og kvinder for nogle af forholdene.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Opdeler vi efter indkomstens størrelse – dem med de laveste personlige bruttoindkomster hhv. dem med de højeste bruttoindkomster (1. ift. 4. kvartil) – men nu ikke efter køn som i tabel V.2, er der forskelle i, hvad der betyder mest for den oplevede balance mellem arbejdsliv og familieliv (Tabel V.3). For rige har tilfredsheden med arbejdet betydning for balancen mellem arbejdsliv og familieliv, mens den sammenhæng ikke genfindes for fattige. Når det handler om tilfredsheden med fritidens omfang, betyder den lidt mere for rige end for fattiges balance mellem arbejdsliv og familieliv. En mulig forklaring på forskellen kan være, at rige stiller større krav til fritidsomfanget og især til arbejdsforholdene, hvorfor der skal mere til for, at balancen mellem arbejdsliv og familieliv opleves som tilfredsstillende.

Tabel V.3 Tilfredshed med arbejde, fritidsomfang, og balancen mellem arbejdsliv-familieliv. Fattige og rige gifte/samboende beskæftigede. OLS-regressioner. 2014/15

	Fattige (1. brutto- indkomstkvartil)		Rige (4. brutto- indkomstkvartil)	
	Gns. (st.afv.)			
Sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv ¹	8,597	(0,214)	8,405	(0,221)
	Koeff. (st. fejl)			
Tilfredshed med arbejde	-0,029	(0,130)	0,266***	(0,068)
Tilfredshed med fritidsomfang	0,455**	(0,133)	0,663***	(0,060)
Konstant	5.208***	(1,104)	0,647	(0,629)
Adj. R ²	0,162		0,432	

*,**,*** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Note: Kontrolleret for børn.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Ligesom tilfredsheden med arbejde og med fritidens omfang har betydning for balancen mellem arbejdsliv og familieliv, hænger disse forhold også sammen med den almindelige tilfredshed på trods af, at der kun er en svag sammenhæng mellem balancen mellem arbejdsliv og familieliv og den almindelige tilfredshed (korr. koeff. 0,24). Faktisk er det sådan, at tilfredsheden med arbejdet for både mænd og kvinder hænger lidt mindre sammen med balancen mellem arbejdsliv og familieliv end med den almindelige tilfredshed, mens tilfredsheden med fritidsomfanget kun betyder halvt så meget for den almindelige tilfredshed sammenlignet med balancen mellem arbejdsliv og familieliv. Vi ser også, at tilfredsheden med arbejdet hhv. med fritidsomfanget har den samme betydning for mænd og kvinders almindelige tilfredshed eller velfærd.

Tabel V.4 Tilfredshed med arbejde, fritidsomfang, og tilfredshed i almindelighed. Gifte/samboende beskæftigede mænd og kvinder. GLS-I. OLS-regressioner. 2014/15

	Mænd		Kvinder	
	Gns. (st.afv.)			
Tilfredshed i almindelighed ¹	8,64	(1,83)	8,94	(1,67)
	Koeff. (st. fejl)			
Tilfredshed med arbejde	0,295***	(0,037)	0,227***	(0,037)
Tilfredshed med fritidsomfang	0,244***	(0,034)	0,300***	(0,038)
Konstant	4,545***	(0,337)	4,807***	(0,347)
Adj. R ²	0,324		0,352	

*, **, *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

¹Forskellen mellem mænd og kvinder er ikke signifikant.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

V.1 Ledighed

Flere undersøgelser (fx Di Tella et al., 2001; Frey & Stutzer, 2000; Clark, 2003) har vist, at tilfredsheden blandt ledige er mindre end blandt beskæftigede. Vi finder det samme her for både mænd og kvinder, nemlig en tilfredshedsforskel på 1,5-2 scores, og det gælder også i betydeligt omfang, selvom vi kontrollerer for alder – det er især for midaldrende, at ledighed og utilfredshed hænger sammen (Clark & Oswald, 1994) – civilstand og uddannelsesbaggrund (Tabel V.5). Hvis vi tillige tager højde for indkomstforskellen efter skat – altså forbrugsmuligheden – mellem ledige og beskæftigede, er der stadig en næsten lige så stor og signifikant forskel i tilfredshed. Det peger på, at det ikke kun er tab af indkomst, der påvirker tilfredsheden, men også andre, ikke-økonomiske forhold.

Det er her vigtigt at understrege, at det tilsyneladende ikke er sådan, at det er de mindst tilfredse, der bliver ledige, fordi de er mindre produktive og har et dårligere helbred. På det tyske panel-datasæt GSOEP har Lucas *et al.* (2004) således vist, at dem, som sidenhen bliver ledige, ikke som udgangspunkt har en lav tilfredshed, hvilket bekræfter resultaterne af en anden undersøgelse, som ligeledes anvender de tyske paneldata (Winkelmann & Winkelmann, 1997).

Tabel V.5 Ledige og beskæftigedes tilfredshed i almindelighed. Mænd og kvinder. GLS-I. 2014/15

	Mænd		Kvinder	
	Tilfredshed i almindelighed			
	Gns.	(St.afv.)	Gns.	(St.afv.)
Beskæftigede	8,74	(1,69)	9,00	(1,49)
Ledige	6,54	(2,59)	7,57	(2,34)
	Koeff.	(st. fejl)	Koeff.	(st. fejl)
Forskel				
- ikke-kontrolleret	-2,19***	(0,28)	-1,43***	(0,31)
- kontrolleret ¹	-1,77***	(0,29)	-1,33***	(0,30)
- kontrolleret ²	-1,85***	(0,31)	-1,29***	(0,31)

* **, *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

¹Kontrolleret for alder, civilstand og uddannelse

²Kontrolleret for alder, civilstand, uddannelse og indkomst.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

At alene risikoen for ledighed hænger sammen med en mindre tilfredshed i almindelighed, viser sig ved, at mænd og kvinder med en stor ledighedsrisiko (score <5) har en tilfredshedsscore på 7,40 og 8,53 mod 8,93 og 9,04 for mænd og kvinder, som ikke mener, at de er i risiko for at miste deres arbejde. Der er således en forskel i tilfredshedsscore på 1,5 eller knap 20 pct., hvis mænd er i risiko for at miste deres job, mens den "kun" er på 0,5 for kvinder, og i øvrigt er sidstnævnte ik-

ke signifikant. Det ændrer dog ikke ved, at det fortsat er det at være ledig, der først og fremmest hænger negativt sammen med den almindelige tilfredshed (tabel V.5).

Det er imidlertid ikke kun ens egen ledighed, der påvirker tilfredsheden, idet også andres ledighed spiller en rolle. Clark (2010) omtaler således undersøgelser, som viser, at jo større ledighed blandt dem, man sammenligner sig med eller er i ens omgivelser – naboeffekt – desto mindre er ens egen tilfredshed påvirket af at være ledig. Omvendt er beskæftigede i områder med stor ledighed mindre tilfredse end beskæftigede i områder med lille ledighed, formentlig fordi risikoen for selv at blive ledig opfattes som en trussel, selvom man også kunne argumentere for, at man så følte sig som ekstra heldig sammenlignet med de mange ledige.

VI Tilfredshed med partner og børn

For både mænd og kvinder i parforhold – gifte eller samboende – er der udbredt tilfredshed med forholdet. Knap 60 pct. af både mænd og kvinder angiver således på en skala fra 1-11, at de ligger på 8 eller 9 og andre knap 30 pct., at de ligger i top med 10 eller 11. Det betyder, at det kun er omkring hver 10ende af de to køn, der ligger midt på skalaen (5-7), mens stort set ingen ligger længere nede (1-4), og dermed kan siges ikke at være særlig tilfredse eller ligefrem utilfredse med deres parforhold.

Det ser også ud til, at tilfredsheden med parforholdet stiger for både mænd og kvinder, efterhånden som tiden går, idet vi bruger oplysninger om parforholdets hidtidige varighed som mål for karriere-længden (Regr. koeff. 0,017 hhv. 0,014). Sammenhængen er dog relativ beskeden for begge køn. Der er i øvrigt ikke noget, der tyder på, at tilfredsheden stiger mest i begyndelsen eller efter nogen tid, når man har vænnet sig til hinanden.

Det store flertal af både gifte og samboende mænd og kvinder forventer også at blive sammen – forventer du, at du og din partner forbliver sammen? – med en procent på over 95 for begge køn. Denne procent ændrer sig ikke signifikant med forholdets varighed. Dette til trods for, at næsten hver andet parforhold ender med opløsning. Det viser sig endvidere, at hvis man kun er nogenlunde tilfreds (score 5-7) med parforholdet, er det 86 pct. – mænd og kvinder tilsammen – som forventer, at parforholdet varer resten af livet, mens det stort set er alle (99-100 pct.), der har en sådan forventning, hvis de er tilfredse med parforholdet (score>7).

Det er i den forbindelse interessant, at tiltroen til, at et forhold vil vare livet igennem, er mindre, inden man danner par, sammenlignet med, når det er sket. Spørger man således enlige, som forventer at danne par, om dette vil vare livet ud, er det "kun" 78 pct. af både mænd og kvinder, som tror på det, mod 97 pct. af dem, hvor partneren allerede er fundet.

Når det gælder omsorgen overfor hinanden, har vi spurgt til "Hvor omsorgsfuld er du/din partner overfor din partner/dig?", hvilket selvsagt kan dække over en række forhold, som kan være forskellige fra partner til partner og fra forhold til forhold. Ikke desto mindre tager vi mænd og kvinders vurdering af den omsorg, de yder, hhv. får, som udtryk for en vigtig dimension i ethvert parforhold, hvad enten det dækker over faktiske indsatser eller alene oplevelsen af dem.

Tabel VI.1. Omsorg mellem mand og kvinde i parforhold. 2014/15

	Mand		Kvinde	
	Omsorg fra partner	Omsorg overfor partner	Omsorg fra partner	Omsorg overfor partner
Slet ikke omsorgsfuld (score 1-4)	(2,9)	(1,7)	(2,6)	(0,9)
Omsorgsfuld (score 5-7)	10,3	12,4	12,6	(7,7)
Meget omsorgsfuld (score 8-9)	30,5	40,9	32,9	40,2
Rigtig meget omsorgsfuld (score 10-11)	56,3	45,0	51,9	51,1
	100,0	100,0	100,0	100,0
Gns. (st.afv.) omsorgsscore	9,34 (1,83)	9,10 (1,64)	9,22 (1,79)	9,33 (1,42)

() < 20 obs. Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det viser sig, at både mænd og kvinder synes, at de selv og deres partner er meget eller endog rigtig meget omsorgsfulde overfor hinanden. Mere end hver anden mand og kvinde (56 og 52 pct.) angiver, at de *modtager* rigtig meget omsorg fra partneren, og knap hver tredje (31 og 33 pct.), at de modtager meget omsorg (Tabel VI.1). Tilsvarende angiver omkring halvdelen (45 og 51 pct.) af både mænd og kvinder, at de *giver* rigtig meget omsorg til partneren, og fire ud af ti (41 og 40 pct.), at der er tale om meget – men ikke rigtig meget – omsorg. Angivet som gennemsnitsscore for omsorgen er der da heller ikke nogen væsentlige forskelle mellem det, mænd og kvinder angiver at modtage eller at yde af omsorg.

For begge køn er der tale om, at jo mere omsorg, de modtager, hhv. yder, desto mere tilfredse er de med deres parforhold (korr. koeff. 0,60-0,78), hvad enten forklaringen er, at det er tilfredsstillende at give og modtage omsorg, eller om det er en almindelig tilfredshed med forholdet, der får partnerne til at være mere omsorgsfulde overfor hinanden.

Tabel VI.2. Fordelingen af omsorg mellem partnere og tilfredshed med parforhold. 2014/15

	Mand		Kvinde	
	Pct.	Tilfredshed med parforhold ¹	Pct.	Tilfredshed med parforhold ¹
Omsorg overfor partner – balance mellem at give og modtage omsorg				
Mand > kvinde	15,1	8,24*	21,3	9,64
Mand = kvinde	51,9	9,65	54,5	9,77
Mand < kvinde	33,0	9,34	24,2	8,70*

¹ Skala: 1-11

*Sign ift. lige meget omsorg på 0,05-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Når det gælder om at give og modtage omsorg, er det mest udbredte (52-55 pct.), at der er balance, angiver både mænd og kvinder (Tabel VI.2). Hvis der ikke er balance, er det oftere kvinden, som giver mere omsorg, end hun modtager fra manden, end det er manden, der er den største omsorgsgiver (33 og 15 pct. hhv. 24 og 21 pct.).

Tilfredsheden med parforholdet hænger, som det kunne forventes, sammen med omsorgsbalancen, idet hans tilfredshed er mindre, hvis han giver mere omsorg, end han modtager, og tilsvarende er hendes tilfredshed mindre, hvis hun giver mere omsorg, end hun modtager fra ham (tabel VI.2). Der er derimod ingen forskel i tilfredsheden med parforholdet, hvad enten der er balance, eller han eller hun modtager mere, end han eller hun giver af omsorg.

Det kunne imidlertid være, at der blev byttet omsorg mod penge, således at hvis den ene part tjener mere end den anden, er der ikke noget problem i, at omsorgen ikke fordeles ligeligt, når det handler om tilfredshed med parforholdet, se fx Bonke (2008). Det skal understreges, at det at tjene lige meget her er ensbetydende med, at hans indkomst udgør mellem 51 og 61 pct. af deres samlede indkomster, da netop 56 pct. er den almindelige indkomstforskel mellem gifte/samboende mænd og kvinder.

Tabel VI.3 viser, at kvindens tilfredshed stort set er den samme (9,0 ift. 9,7), selvom hun yder mere omsorg, end han gør, hvis hans indkomst er væsentlig større (andel >61) end hendes, hvorimod den er signifikant mindre, hvis deres indkomster er lige store (hans andel mellem 51 og 61 pct.) (8,6 ift. 9,6), eller hendes er større end hans (hans andel <51) (8,6 ift. 10,1). Hvis det er manden, der yder mest omsorg, er hans tilfredshed med parforholdet mindre, end hvis der er ba-

lance i omsorgen, hvad enten hans indkomst er væsentlig større (7,8 ift. 9,4) eller mindre end hendes (8,8 ift. 10,0) (Tabel VI.3). Det tyder på, at der for kvinder er tale om et enten eller – omsorg overfor penge – mens mandens omsorg ikke på samme måde kan opvejes af kvindens indkomst, når det handler om tilfredshed med parforholdet.

Tabel VI.3. Fordelingen af omsorg og indkomster mellem partnere og tilfredshed med parforhold. 2014/15

	Tilfredshed med parforholdet (score 1-11)		
	Mand/kvinde		
	Personlig bruttoindkomst – forholdet mellem hans og hendes		
	<i>Mand > kvinde¹</i>	<i>Mand = kvinde²</i>	<i>Mand < kvinde³</i>
Omsorg overfor partner – balance mellem at give og modtage omsorg			
Mand > kvinde	7,80*/9,64	(8,60)/9,92	8,84*/9,23
Mand = kvinde	9,40/9,71	9,33/9,57	9,96 ^a /10,05
Mand < kvinde	9,27/8,96	9,35/8,58*	9,35/8,55*

Andel af samlet personlig bruttoindkomst ¹>61,2 pct. ²51,2-61,2 pct. ³<51,2 pct. Gns. er 56,2 pct.

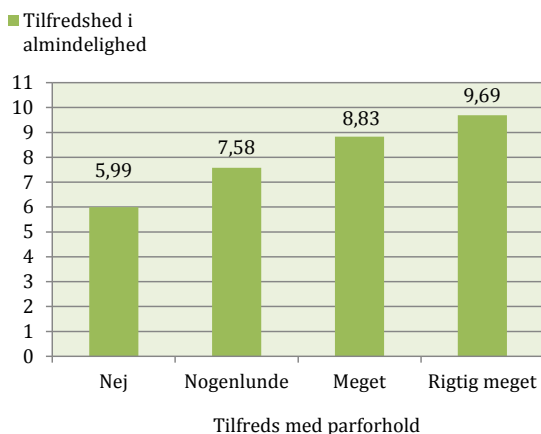
*sign. ift. lige meget omsorg på 0,05-niveau ^asign. ift. lige stor indkomst

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Vi ser også, at tilfredshed med ens partner og forventningen til varigheden af ens parforhold hænger nøje sammen med ens generelle tilfredshed: Jo større tilfredshed og forventning til, at forholdet vil vare ved, desto mere tilfredshed med livet i almindelighed – den almindelige tilfredshed stiger signifikant med tilfredsheden med parforhold trin for trin i figur VI.1 – hvis altså ikke bare det er almindeligt tilfredse mennesker, der også er tilfredse med parforholdet, se også tabel IV.3.

Sidstnævnte modsiges dog delvist af, at det ikke kan påvises, at tilfredse mennesker i større udstrækning end mindre tilfredse indgår et parforhold.

Figur VI.1. Tilfredshed med parforhold og tilfredshed i almindelighed. GLS-I 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Et væsentligt aspekt ved parforholdet er den seksuelle aktivitet, som Blanchflower & Oswald (2004b) har vist hænger positivt sammen med tilfredsheden i almindelighed, og jo mere desto hyppigere denne aktivitet udspiller sig. Det gælder for både mænd og kvinder. Det viser sig også, at der ikke er nogen sammenhæng mellem indkomst og seksuel aktivitet, hvorimod aktiviteten er mindre for enlige, enker/enkemænd, og skilte, som også har en mindre tilfredshed i almindelighed. I nærværende undersøgelse er den almindelige tilfredshed blandt enlige på 8,14 mod 9,14 for personer i parforhold, og forskellen på godt 1 tilfredshedsscore opretholdes stort set, selvom vi kontrollerer for forskelle i alder, køn og ækvivaleret husholdningsindkomst.

Lucas (2007) har vist, at den generelle tilfredshed falder op til en skilsmisse – ca. 10 pct., hvoraf næsten halvdelen det sidste år før – for siden hen stort set at vende tilbage til niveauet før skilsmissen. Hvorvidt dette skyldes, at der er indgået et nyt og lige så godt parforhold, fremgår ikke af undersøgelsen. Det fremgår imidlertid af Tabel VI.4, at et stort flertal finder, at det nye forhold er bedre (21 pct.) eller endog meget bedre (66 pct.) end det tidligere forhold. Det er kun 14 pct., der synes, at der ikke er nogen forskel mellem forholdene, og ingen, der finder, at det nye forhold er dårligere end det tidligere, hvad tilfredshed angår.

Tabel VI.4 Tilfredshed med nuværende ift. tidligere parforhold. 2014/15

	Alle	Mænd	Kvinder
Tilfredshed med nuværende parforhold i forhold til tidligere parforhold:		Pct.	
- mindre tilfreds	(0,2)	(0,4)	..
- ligeså tilfreds	13,7	15,1	(12,2)
- mere tilfreds	20,5	25,3	15,6
- meget mere tilfreds	65,6	59,2	72,2
	100,0	100,0	100,0

() < 20 obs.

Ch²-test viser, at fordelingerne for mænd og kvinder er signifikant forskellige.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Der er en interessant forskel mellem mænd og kvinder, som er i deres 2., 3. eller senere parforhold, nemlig at kvinder er meget mere tilfredse end mænd med det nuværende forhold sammenlignet med det forrige forhold. Mens tre ud af fire (72 pct.) tidligere gifte/samboende kvinder er meget mere tilfredse med det nuværende

forhold, gælder det kun for tre ud af fem (59 pct.) tidligere gifte/samboende mænd. Til gengæld er de "blot" mere tilfredse i overtal blandt mænd sammenlignet med blandt kvinder, mens der ikke er nogen nævneværdig forskel mellem mænd og kvinder, når det gælder om at være lige så tilfredse med det nuværende som med det tidligere forhold (tabel VI.4). Det er i øvrigt lige almindeligt med lige meget omsorg ydet hhv. modtaget for par, der er i 1. hhv. 2. eller et senere parforhold.

Endelig kan det nævnes, at forventningen til, at det nye forhold vil være livet ud, er den samme, hvad enten der er tale om det første eller et senere forhold. Det er på trods af, at mange vil opleve eller allerede har oplevet at blive skilt.

VI.1 Børn og tilfredshed

Der tales meget om ønskebørn, hvilket formentlig hænger sammen med, at det i dag er blevet et valg, om man vil have børn eller ej, og hvornår man i givet fald vil have dem. Det er derfor forventeligt, at børn vil medvirke til at øge ens almindelige tilfredshed sammenlignet med den tilfredshed, man havde, før man fik børn. Grossbard & Mukhopadhyay (2013) har imidlertid vist, at dette ikke er tilfældet i USA, og det samme finder vi her for Danmark, i hvert fald hvis vi bare sammenligner voksne under 45 år og uden børn med forældre til hjemmeboende børn op til 18 år. For både yngre mænd og yngre kvinder er tilfredsheden således den samme som for dem med børn. For ældre mænd og kvinder uden børn er tilfredsheden derimod større end for fædre og mødre med hjemmeboende børn (Tabel VI.5).

Når det gælder tilfredsheden med parforholdet, er denne i USA mindre for kvinder og især for mænd, når de har børn, sammenlignet

med når de ikke har det (Grossbard & Mukhopadhyay, 2013). For Danmark finder vi, at tilfredsheden med parforholdet er mindre for fædre end for yngre mænd, der endnu ikke har fået børn. Det samme gælder, når vi sammenligner mødre med yngre kvinder uden børn. Sidenhen, når der ikke er hjemmeboende børn, er tilfredsheden med parforholdet større for både mænd og kvinder sammenlignet med tilfredsheden blandt dem, der i dag har hjemmeboende børn (Tabel VI.5). Der er altså noget, der tyder på, at når børnene flytter hjemmefra, stiger mænd og kvinders tilfredshed i almindelighed, mens der ikke var nogen forskel dengang, der kom børn i familien. Vi skal her være opmærksomme på, at det ikke er de samme mænd og kvinder, vi sammenligner henover livscyklen.

Tabel VI.5. Tilfredshed i almindelighed (GLS-I) og tilfredshed med parforhold efter livscyklus. Gifte/samboende mænd og kvinder. 2014/15

<i>Skala: 1-11</i>	Yngre ¹ uden hjemmeboende børn	Forældre med hjemmeboende børn	Ældre ¹ uden hjemmeboende børn
Tilfredshed i almindelighed			
- mænd	9,07	8,76	9,35*
- kvinder	8,94	9,10	9,47*
Tilfredshed med parforhold			
- mænd	9,54	9,03*	9,57*
- kvinder	9,71	9,25*	9,66*

¹ <47 hhv. >46 år for mænd og <45 hhv. >44 år for kvinder.

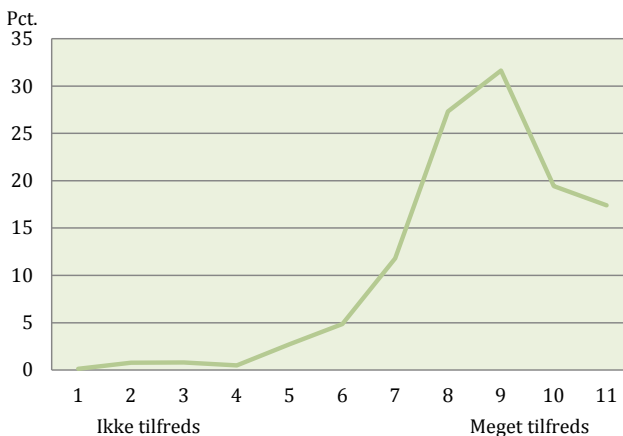
*Sign ift. livscyklusgruppen umiddelbart før på 0,05-niveau.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

For at se, om den mindre tilfredshed med parforholdet, når der er børn, kan tilskrives ændringer i forbrugsmulighederne – det er dyrt at have børn – har vi lavet en beregning, hvor vi tager højde for ind-

komstforskellene korrigeret for antallet af voksne og børn i familien. Når vi på den måde kontrollerer for indkomst, ændrer det imidlertid ikke på tilfredsheden med parforholdet, idet den forbliver mindre, når der er børn, sammenlignet med, når der ikke er børn i den yngre familie. Heller ikke tilfredsheden med økonomien, se kapitel IV, ændrer sig, når vi tager hensyn til, at forældre og yngre mænd og kvinder ikke nødvendigvis har de samme forbrugsmuligheder. Der er altså andre forhold end økonomien, der medvirker til, at tilfredsheden med parforholdet er mindre for forældre end for yngre par uden børn.

Figur VI.2. Forældres tilfredshed med deres børns velfærd. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Når det handler om tilfredsheden med sine børns velfærd, angiver halvdelelen (51 pct.) af forældrene, at den er meget høj (score 10-11) og mere end en tredjedel (39 pct.), at den er høj (score 8-9), mens det kun er et fåtal (8 pct.), der blot er nogenlunde tilfredse, og næsten

ingen (2 pct.), som ikke er tilfredse, se figur VI.2. Der er ikke væsentlige forskelle i mødres og fædres tilfredshed med deres børns velfærd, bortset fra at der er flere meget tilfredse mødre end fædre (54 og 48 pct.).

Sammenligner vi tilfredsheden med børns velfærd blandt enlige mødre med gifte/samboende mødres, er der signifikant forskel, idet førstnævnte er mindre tilfredse end sidstnævnte (8,87 og 9,27). Også selv om vi tager hensyn til forskellen i forbrugsmuligheder – den ækvivalerede husholdningsindkomst – er der en sådan forskel, men den er så lidt mindre og ikke længere signifikant.

Den udbredte tilfredshed med børnenes velfærd kan selvfølgelig både skyldes, at der faktisk ikke er nogen problemer, eller at forældre ikke ønsker at se dem i øjnene og fortælle om dem. Hvorvidt det ene eller andet er tilfældet, kan denne undersøgelse ikke belyse.

Ikke overraskende vurderer forældre, som er meget tilfredse med deres parforhold, også deres børns velfærd højere, end det gælder for andre forældre. Det samme billede tegner sig for helbredet: jo bedre forældre vurderer deres eget helbred, desto bedre er deres vurdering af deres børns velfærd.

Endelig kan det også vises, at utilfredshed med barnets velfærd i mindre omfang hænger sammen med tilfredshed med indkomsten (korr. koeff. 0,290) end med tilfredshed med livet i almindelighed (korr. koeff. 0,471), som så igen hænger sammen med en række andre forhold, jf. kapitel IV. Hvis man som forældre er meget tilfreds med sit liv (score > 9), er sandsynligheden for, at man også er tilfreds med sine børns velfærd, knap 30 pct. større (10,0 mod 7,8), end hvis man blot er nogenlunde tilfreds med sit eget liv (score 5-7). Indkomstens størrelse hænger også sammen med forældres tilfredshed med deres børns vel-

færd, men i mindre omfang end det gælder for den økonomiske tilfredshed og meget mindre end for den almindelige tilfredshed.

Det er med andre ord ikke et spørgsmål, om man er mere eller mindre rig, men derimod mere forældrenes egen tilfredshed der hænger sammen med tilfredsheden med deres børns velfærd.

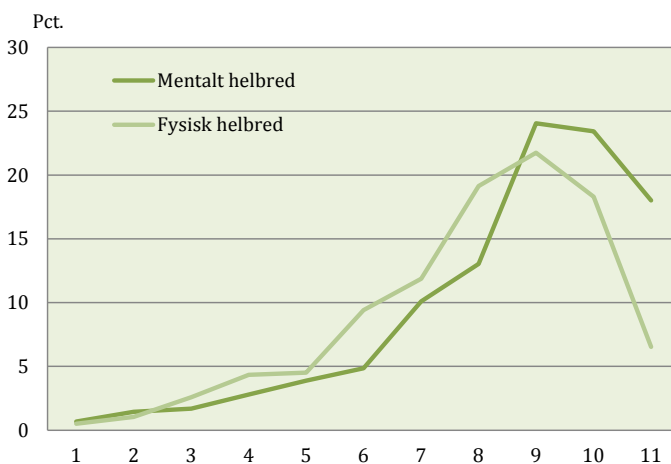
VII Tilfredshed med mentalt og fysisk helbred, trivsel og stress

Forklaringen på, at der ikke har kunnet eftervises nogen sammenhæng mellem udviklingen i indkomst og tilfredshed i almindelighed – i både USA og Tyskland er indkomsterne steget i løbet af de seneste 40-50 år, mens tilfredsheden i befolkningen har været uændret (Layard, 2013) – kan være, at den økonomiske vækst er foregået hånd i hånd med stigende problemer med stress og et forværret mentalt helbred i almindelighed. Herbst (2011) påpeger i den forbindelse, at de seneste 20 års fald i generel tilfredshed blandt amerikanske mænd og kvinder har fundet sted samtidig med et fald i deres mentale helbred.

Flere undersøgelser har da også vist, at udbredelsen af mentale problemer i den danske befolkning er omfattende og formentlig hænger sammen med en u hensigtsmæssig livsstil (Sundhedsstyrelsen, 2014). Omkring hver tiende voksne har i dag et dårligt mentalt helbred, hvilket er en stigning bare i forhold til 2010, og lige så mange oplyser, at de i dag har et dårligt fysisk helbred. Samtidig viser den refererede undersøgelse, at omkring hver femte voksne har et højt stressniveau, og at dette især gælder blandt dem med ingen eller kort uddannelse.

I nærværende undersøgelse finder vi lidt færre med dårligt mentalt helbred, når vi laver en afgrænsning til dem med en score på 1-4 på et spørgsmål, der går fra meget dårligt (1) til et meget godt mentalt helbred (11). Det bliver så 6,6 pct., der på denne måde har et dårligt mentalt helbred (tabel VII.1), mens andelen stiger til ca. 10,5 pct., hvis scoren udvides til også at indeholde værdien (5) (Tabel VII.1 og figur VII.1).

Figur VII.1. Tilfredshed med mentalt og fysisk helbred(1-11) blandt voksne. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

For fysisk helbred er billedet lidt det samme, idet 8,5 pct. har en score på 1-4, og dermed kan betegnes som personer med dårligt fysisk helbred (Tabel VII.2). Og hvis vi igen også tager dem med scoren 5 med, ender vi på 13 pct. voksne med dårligt fysisk helbred (Figur VII.1).

Tabel VII.1 Mentalt helbred over livet. 2014/15

	Voksen	Ung ¹	Barn ¹
Mentalt helbred:			
Meget godt (score 10-11)	41,4	38,4	53,1
Godt (score 8-9)	37,1	33,4	28,6
Middel (score 5-7)	14,9	20,8	15,7
Dårligt (score 1-4)	6,6	7,8	2,6
	100,0	100,0	100,0
Gns. (st.afv.)	8,64 (2,17)	8,39 (2,24)	9,18 (1,92)

¹Oplysningerne er fra voksne, der har vurderet deres helbred som ung hhv. barn.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Tabel VII.2 Fysisk helbred over livet. 2014/15

	Voksen	Ung ¹	Barn ¹
Fysisk helbred:			
Meget godt (score 10-11)	24,8	52,9	58,1
Godt (score 8-9)	40,9	30,1	26,7
Middel (score 5-7)	25,8	13,6	13,0
Dårligt (score 1-4)	8,5	3,4	2,2
	100,0	100,0	100,0
Gns. (st.afv.)	7,94 (2,10)	9,10 (1,88)	9,33 (1,83)

¹Oplysningerne er fra voksne, der har vurderet deres helbred som ung hhv. barn.

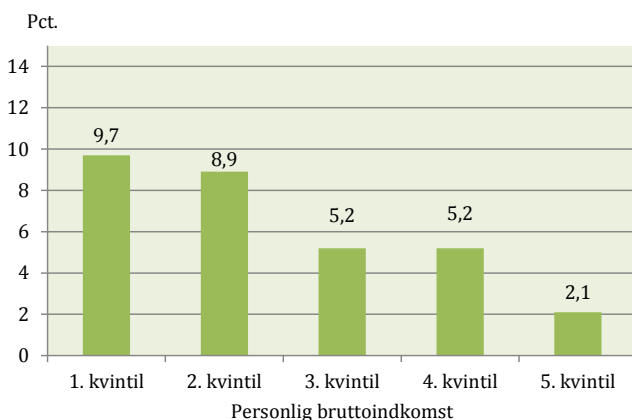
Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Der er sammenhæng mellem et dårligt mentalt og et dårligt fysisk helbred (korr. koeff. 0,464). Det viser sig bl.a. ved, at der er seks gange så stor sandsynlighed for at have et dårligt mentalt helbred (score 1-5), hvis det fysiske helbred er dårligt (score 1-5), sammenlignet med at det fysiske helbred er godt eller meget godt (score 6-11), nemlig 33,0 og 5,4 pct. Det ændrer dog ikke ved, at det store flertal har et godt eller meget godt helbred (figur VII.1), og at det for dem gælder, at de enten ligger i top eller næsten i top både mentalt og fysisk.

Set henover indkomstgrupper er det klart sådan, at jo lavere indkomst, desto større er sandsynligheden for at have et dårligt mentalt helbred, eller omvendt at et dårligt mentalt helbred medvirker til en lav indkomst, se figur VII.2 og Bonke & Greve (2010). Hvis man tilhører dem med de laveste bruttoindkomster (1. kvartil), er sandsynligheden for at have et dårligt helbred (score<5) 4,7 gange større, end hvis man tilhører dem med de højeste bruttoindkomster. For den første gruppe er det 9,7 pct. mod 2,1 pct. for den sidste gruppe (Figur VII.2). Noget lignende gælder for det fysiske helbred – de fattigste sco-

rer her 3 gange dårligere end de rigeste, hvilket altså er en lidt mindre, om end relativ stor, forskel end for det mentale helbred.

Figur VII.2 Mentale problemer (score<5) og indkomst. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Ligesom der er en negativ sammenhæng mellem mentalt og fysisk helbred og indkomsten, er der en negativ sammenhæng mellem helbredet og tilfredshed med livet i almindelighed, dvs. dårligt helbred og lille tilfredshed er for mange i høj grad to sider af samme sag (korr. koeff. 0,717), se kapitel II. Det kan også illustreres ved, at hvis man har et godt mentalt helbred (score 7-11), er tilfredsheden med livet 77 pct. større, end hvis man har et dårligt mentalt helbred (score 1-4). Selvom tilfredsheden også kan have indflydelse på det mentale helbred, er der ingen tvivl om, at det først og fremmest er helbredet, der påvirker tilfredsheden (Dolan et al., 2008).

Vi har også eftergjort Layard et al. (2013), som for England, Tyskland og Australien har undersøgt, i hvilket omfang det mentale

helbred hænger sammen med dårlig velfærd, når vi samtidig tager højde for, at en række andre forhold kan spille ind. Resultatet er, at ligesom i disse lande er mentale problemer af afgørende betydning for tilfredsheden (tabel VII.3). Det gælder også for sandsynligheden for at tilhøre den fjerdedel af den voksne befolkning, der er mindst tilfredse i almindelighed (tabel VII.4). De øvrige forhold, der indgår, og som hænger sammen med tilfredsheden – både målt på en skala hhv. som den mindst tilfredse fjerdedel "misery-gruppen" – er fysiske helbredsproblemer, civilstand, og arbejdsløshed. Både arbejdsløshed og det at være gift/samboende har således en særlig stor negativ hhv. positiv betydning for danskeres tilfredshed. Der er derimod ikke nogen sammenhæng mellem indkomst og tilfredshed i Danmark, hvorimod det gælder for de andre lande, når vi som her anvender husholdningens samlede bruttoindkomst pr. voksen medlem som mål for indkomsten. Begrundelsen for at anvende denne indkomst her er at kunne foretage en sammenligning med de øvrige lande (Tabel VII.3 og VII.4).

Sammenhængen mellem mentalt helbred, alder og tilfredshed er i øvrigt undersøgt nærmere af Steptoe et al. (2015), som finder, at et godt mentalt helbred for ældre over 50 år ikke kun har en positiv betydning for tilfredsheden, men også på deres levetid. Det gælder, selvom der i de engelske paneldata udover socioøkonomiske forhold også er kontrolleret for "baseline"-forskelle i helbred og livsstil – rygning, motion, alkoholindtag mv. Det viser med andre ord, at den subjektive og objektive velfærd, se kapitel II, her hænger positivt sammen.

Tabel VII.3 Mentalt helbred og andre faktorer, og tilfredshed i almindelighed. 25+-årige og ekskl. 5 % top- og 5 % bundindkomster. OLS-regression.

	Danmark	England	Tyskland	Australien
	Tilfredshed i almindelighed (GLS-I)			
Helbredsproblemer				
- mentale	-0,47***	-0,54**	-0,35**	-0,33**
- fysiske	-0,15***	-0,10**	-0,18**	-0,09**
Log br-indkomst per capita	-0,03	0,02**	0,13**	0,01**
Arbejdsløs	-0,37*	-0,02**	-0,04**	-0,03**
Alder ²	0,01***	0,18**	0,11**	0,23**
Gift/samboende	0,68***	0,13**	0,07**	0,12**
Kvinde	0,32***	0,08**	0,07**	0,07**
R ²	0,58	0,37	0,26	0,20

Note: For England, Tyskland og Australien er alder en vægtet sum af alder og alder*alder beregnet i en separat regression.

*, **, *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik samt Layard et al. (2013, p. 40).

Tabel VII.4 Mentalt helbred og andre faktorer, og lav velfærd¹. 25+-årige og ekskl. 5 % top- og 5 % bundindkomster. Probit-regression.

	Danmark	England	Tyskland	Australien
	Sandsynlighed for at tilhøre den fjerdedel, der har den laveste tilfredshed i almindelighed (GLS-I)			
Helbredsproblemer				
- mentale	0,37***	0,46**	0,26**	0,28**
- fysiske	0,16***	0,08**	0,16**	0,08**
Log br-indkomst per capita	-0,11	-0,05**	-0,12**	-0,04**
Arbejdsløs	0,48*	0,02**	0,04**	0,05**
Alder ²	-0,01	-0,10**	-0,07**	-0,13**
Gift/samboende	-0,73***	-0,11**	-0,06**	-0,01**
Kvinde	-0,18	-0,04**	-0,04**	-0,04**
R ²	0,44	0,27	0,17	0,14

¹ Den fjerdedel af den voksne befolkning med den laveste tilfredshed i almindelighed.

Note: Se note til tabel VII.3.

*, **, *** sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik samt Layard et al. (2013, p. 40).

For mange, der har mentale problemer som voksne, har dette også været tilfældet som ung og som barn. De mentale problemer var således mere udbredte som ung end som voksen, mens det omvendte gælder for fysiske problemer. I barndommen var der dog færre mentale og fysiske problemer end som voksen (Tabel VII.1 og VII.2). Disse sammenhænge mellem problemer i de forskellige livsfaser er også vist i tabel VII.5, hvoraf det fremgår, at mentale og fysiske problemer som barn, og i endnu større omfang som ung, med stor sandsynlighed vil gentage sig som voksen i form af et dårligt mentalt og i mindre omfang et dårligt fysisk helbred. Det kan i den forbindelse nævnes, at der er meget tæt sammenhæng mellem det at have mentale hhv. fysiske problemer både i ungdommen og i barndommen.

Tabel VII.5 Sammenhæng mellem mentalt hhv. fysisk helbred over livet. OLS-regression. 2014/15

	Mentalt helbred som voksen				Fysisk helbred som voksen		
Mentalt helbred som ung	0,423*** (0,023) R ² 0,118	Fysisk helbred som ung	0,303*** (0,028) R ² 0,072
Mentalt helbred som barn	..	0,358*** (0,028) R ² 0,099	..	Fysisk helbred som barn	..	0,118*** (0,030) R ² 0,026	..
Mentalt helbred som ung og som barn	0,695*** (0,025) R ² 0,354	Fysisk helbred som ung og som barn	0,566*** (0,023) R ² 0,303

, **, * sign. på 0,05, 0,01 og 0,001-niveau*

Note: Ingen kontrolvariable.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Tabel VII.6 Mentalt helbred over tid og andre faktorer og lav vel-færd (score<8). 25+-årige. 2014/15. Probit-regression

	Sandsynlighed for at tilhøre den fjerdedel, der har den laveste tilfredshed i almindelighed (GLS-I)		
Mentalt helbred			
- voksen	0,383*** (0,028)
- ung	..	0,097*** (0,023)	..
- barn	0,073** (0,024)
Kontrol ¹	Ja	Ja	Ja
Pseudo R ²	0,458	0,261	0,256
Antal	1343	1337	1314

¹Fysisk helbred, log indkomst, alder, civilstand og køn.

+, **, *** sign. på 0,1, 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik og Layard et al. (2013, p. 40).

Hvis vi i tabel VII.3 i stedet for det aktuelle mentale helbred ind-sætter det mentale helbred som ung hhv. som barn – Layard et al. (2013) bruger det mentale helbred 1 hhv. 6 år tidligere – er der da og-så fortsat en markant sammenhæng mellem dette helbred, både som ung og lidt mindre udtalt som barn, og tilfredshed i almindelighed (Ta-bel VII.6). Det er tillige det mentale helbred, der hænger mest sammen med tilfredsheden ved fortsat at betyde mere end både den aktuelle indkomst, alder, civilstand og køn (ikke vist i tabel).

Herved bekræftes, hvad bl.a. Heckman (2008) har påvist, nemlig at tidlige interventioner overfor børn er vigtige af hensyn til deres vel-færd (også) som voksne. Layard (2013) har i forlængelse heraf argu-menteret for, at sådanne interventioner også samfundsmæssigt set vil være en fordel ved at nedbringe overførselsindkomster og forbedre det samlede skattegrundlag.

VII.1 trivsel og stress

Ligesom i Bonke og Greve (2010) vil vi også her se på sammenhængen mellem danskernes trivsel og tilfredshed i almindelighed. Vi bruger således nogle af de samme spørgsmål, som i øvrigt også er stillet i arbejdsmiljøundersøgelser (Bjørner *et al.*, 1997) og i SUSY-undersøgelser, men her gør vi det i en noget reduceret form. Vi har kun spurgt til, hvor glade, bekymrede, deprimerede hhv. angste de pågældende var, når de tænker tilbage på dagen i går. Svarene kunne angives fra på intet tidspunkt til næsten hele tiden (score 1-11). Der er dermed tale om at belyse "affektive/hedonistiske" komponenter mere end en "kognitiv/evaluativ" komponent, jf. kapitel II. Det er derfor forventeligt, at sammenhængen mellem de to typer af komponenter ikke er særlig stor, tillige med at de affektive komponenter forventes at være mindre stabile over tid (Pavot & Diener, 2009).

Udover nævnte spørgsmål om trivsel taget hver for sig, har vi også beregnet et indeks over dem alle sammen. Det går fra 0-100, hvor 0 er den dårligste trivsel og 100 den bedste trivsel, se også her Bonke og Greve (2010).

Vi ser for det første, at tre ud af fire (75,4) angiver, at de i går ofte eller hele tiden havde følelsen af at være glade, og at det kun var godt hver tyvende (6,5 pct.), der slet ikke havde den følelse. Når det gælder bekymringer, var det mere end hver femte (21,1 pct.), der ofte eller hele tiden havde sådanne, mens det "kun" var lidt mere end hver tiende (10,8 og 9,1 pct.), der havde været deprimeret hhv. angste ofte eller hele dagen før. Omregnet til ovennævnte trivselsindeks er den gennemsnitlige værdi på 76 pct. – stort set svarende til værdien i Bonke & Greve (2010) – mens trivselsværdien for de 25 pct. med den dår-

ligste trivsel var under 65 mod over 92,5 for de 25 pct. med den bedste trivsel. Den mest almindelige trivselsværdi – den for den ”midterste” person/medianen – er på 82,5 pct.

Tabel VII.7 Trivselsforhold og trivselsindeks. 2014/15

	Glad	Bekymret	Deprimeret	Angst	Indeks ¹ (0-100)
Oplevede i går:					
Slet ikke følelsen (score 1-4)	6,5	54,9	77,8	83,3	..
Nogle gange (score 5-7)	18,1	24,0	11,4	7,6	..
Ofte (score 8-9)	44,9	16,2	6,4	4,6	..
Hele tiden følelsen (score 10-11)	30,5	4,9	4,4	4,5	
	100,0	100,0	100,0	100,0	
Gns. (st.afv.)					75,72 (20,49)

¹Beregnet som $(\text{aktuel score} - \text{laveste score}) / (\text{højeste score} - \text{laveste score})$

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Ikke overraskende finder vi, at der er en positiv sammenhæng mellem trivsel og tilfredshed i almindelighed: jo større trivsel, desto mere tilfreds er man (korr. koeff. 0,54), også selvom trivslen refererer til dagen i går. Noget tilsvarende gælder også for stress, men med modsat fortegn: jo mere stresset, desto mindre tilfredshed (korr. koeff. -0,34). I hvilket omfang tilfredse mennesker er mindre tilbøjelige til at være stressede, eller det omvendt er fravær af stress, der giver tilfredshed, ved vi ikke.

Vi finder også, at bedre – selvvurderet – vejr medvirker til mindre stress og bedre trivsel, og større tilfredshed i almindelighed, uden at vi selvfølgelig dermed vil påstå, at det er dårligt vejr, som er årsagen til stress og ringe trivsel. Connolly (2012) har også vist, at vejret spiller

en rolle for oplevelsen af stress og sågar den almindelige tilfredshed, dog mere for kvinder end for mænd.

Ser vi på udbredelsen af stress og deler op efter dem, der aldrig føler sig stressede (score 1-4), ikke gør det (score 5-7), somme tider (score 8-9) hhv. altid føler sig stressede (score 10-11), finder vi, at der er flest af de førstnævnte, nemlig 34,6 pct. Til sammenligning udgør de ikke-stressede 31,5 pct., de sommetider stressede 29,3 pct. og de altid stressede 4,7 pct., sidstnævnte svarer altså til færre end hver tyvende voksne dansker.

*Tabel VII.8 Stress og personlig bruttoindkomst.
GLS-I. 2014/15*

	Stress (score 1-11)	
	Mænd	Kvinder
Personlig bruttoindkomst	Koeff. (st. fejl)	Koeff. (st. fejl)
1. kvintil
2. kvintil	-0,692* (0,310)	-0,253 (0,288)
3. kvintil	-0,751* (0,328)	-0,344 (0,316)
4. kvintil	-0,351 (0,334)	-0,292 (0,351)
5. kvintil	-0,660+ (0,338)	-0,213 (0,414)
Log indkomst	-0,369** (0,129)	-0,183 (0,124)

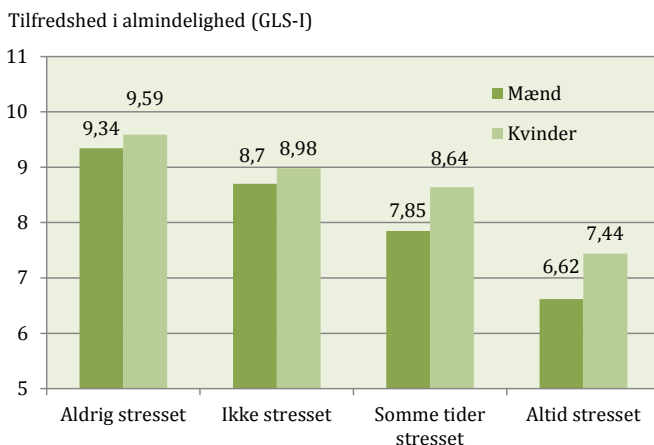
*+, *, **, *** sign. på 0,1, 0,05, 0,01 og 0,001-niveau ift. 1. kvintil*

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Opdeler vi efter mænd og kvinder – kvinders stressniveau er godt 10 pct. højere end mænds (scores 6,1 og 5,5) – finder vi, at det kun er de økonomisk fattigste – de tyve pct. med de laveste personlige bruttoindkomster – der er mere stressede end andre, og at dette kun gælder for mænd. For kvinder er der tilsyneladende ingen sammen-

hæng mellem den personlige bruttoindkomst og stressniveauet (tabel VII.8). For den ækvivalerede husstandsindkomst er billedet stort set det samme – ikke vist i figur – når vi ser bort fra kvinder i de rigeste familier (5. kvintil), som er signifikant mindre stressede end kvinder i fattige familier (1. kvintil).

Figur VII.4. Stress og tilfredshed i almindelighed. GLS-I.2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Ser vi på sammenhængen mellem stress og tilfredshed i almindelighed, falder tilfredsheden med stressniveauet for både mænd og kvinder, men det foregår noget langsommere for kvinder end for mænd. For kvinder er tilfredsheden stort set den samme som for mænd, hvis de aldrig føler sig stressede. Hvis de derimod altid føler sig stressede, er mænds almindelige tilfredshed knap 30 pct. lavere mod "kun" 22 pct. for kvinder, sammenlignet med aldrig stressede kvinder og mænd (Figur VII.4).

Det har altså vist sig, at der mere for mænd end for kvinder er en sammenhæng mellem stress og tilfredshed i almindelighed. Stressede mænd er mindre tilfredse end stressede kvinder, og det er især blandt mænd og kvinder med lave indkomster, at der forekommer stress. Det ændrer ikke på, at der er flere kvinder end mænd, der angiver at være stressede.

VIII Tilfredshed med søvn

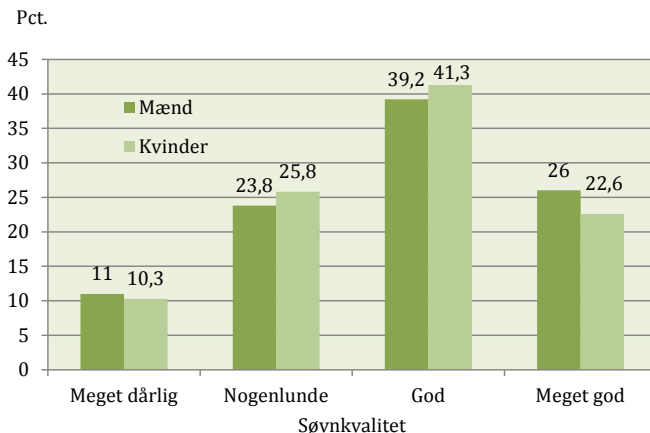
Der findes en række undersøgelser af søvnens betydning for helbredet, se Bonke (2011) for en oversigt, mens der findes relativt få epidemiologiske undersøgelser af søvnomfang og udbredelsen af søvnproblemer. I Sundhedsstyrelsen (2014) findes godt nok en opgørelse over, hvor mange der indenfor de seneste 14 dage har været meget generet af søvnbesvær og søvnproblemer. Der er tale om 11 pct. af den voksne befolkning, men det er så vidt vides også den eneste større undersøgelse, der hidtil er publiceret herom i Danmark.

En indikation på et søvnproblem er søvnlængden, hvor flere medicinske undersøgelser (Krueger & Friedman, 2009) har peget på, at under 6 ½ time i døgnet kan indebære en sundhedsrisiko på lidt længere sigt. I 2008/09 sov hver ottende (13 pct.) voksne (18-64 år) dansker mindre end 6 ½ time om dagen – hverdage og weekenddage vægget sammen (Bonke, 2011). I nærværende undersøgelse er denne andel på 9 pct. for den samme aldersgruppe. Hvis man tager højde for de usikkerheder, sådanne opgørelser indebærer – måleproblemer, afgrænsning af søvn mv. – og samtidig betænker, at de anvendte metoder – spørgeskemaspørgsmål versus døgnrytmeoplysninger (Bonke, 2011) – var forskellige, kan vi ikke påvise, at der hverken er blevet væsentlig flere eller færre, der sov meget kort eller meget lang tid før den økonomiske krise sammenlignet med i dag (Bonke, 2015).

Hvad angår andelen af beskæftigede mænd og kvinder, der sover kort tid på et hverdagsdøgn og dermed har større risiko for at være trætte og uoplagte på arbejde og måske derfor risikerer at få helbreds-

problemer (Heslop et al., 2002), er denne på 15 pct. for mænd og 11 pct. for kvinder. Det er altså hver syvende mand og godt hver tiende kvinde, der har et uhensigtsmæssigt søvnomfang til hverdag. En del af disse "shortsleepers" sover dog forholdsvis mere i weekenden. Det ender derfor med "kun" at være seks ud af ti mænd, som ikke sover tilstrækkeligt på en hverdag, og to ud af tre tilsvarende kvinder, som får for lidt søvn, hvis vi ser på hele ugens søvnomfang med hverdage og weekendens søvn vægtet sammen.

Figur VIII.1 Søvnkvalitet. 25-64-årige mænd og kvinder. 2014/15

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Vi har også spurgt til søvnkvaliteten og fundet, at det er hver tiende 25-64-årige mand og kvinde, som oplyser, at de sover dårligt eller meget dårligt (score < 4), mens hver fjerde af begge køn har en normal søvnkvalitet (score 5-7). De resterende to-tredjedele sover godt eller meget godt (score > 7) (Figur VIII.1). Ikke overraskende hænger søvnkvaliteten sammen med søvnlængden, idet mænd og kvinder, der so-

ver mindre end 6 ½ time i døgnnet – "shortsleepers" – har en søvnkvalitet, der er næsten 1 ½ point dårligere end dem, der sover mere end de 6 ½ time i døgnnet (score 6.4 vs. 8,0 på 1-11-skala).

At en dårlig søvnkvalitet bl.a. kan hænge sammen med problemer med at falde i søvn, viser sig at være tilfældet for både mænd og kvinder (korr. koeff. 0,54 og 0,57). Således er det hver tyvende (5,6 pct.), der både har problemer med at falde i søvn og sover dårligt (scores <5) – stort set lige mange mænd og kvinder – mod 15,2 pct., som "kun" har problemer med at falde i søvn, og 10,7 pct., som "kun" har en dårlig søvnkvalitet. Det store flertal på fire ud af fem (79,7 pct.) har således ingen problemer med hverken at falde i søvn eller med søvnkvaliteten.

Tabel VIII.1. Sammenhæng mellem søvnkvalitet som voksen (25-64-årige) og som ung. 2014/15

	Voksen:			
	Søvnkvalitet			
	Dårlig	Nogenlunde	God	Meget god
	Pct.			
Ung:				
Dårlig	(11,1)	(1,5)	(1,1)	(1,5)
Nogenlunde	(17,1)	18,9	(3,3)	(1,9)
God	(38,2)	32,9	35,5	8,9
Meget god	(33,6)	46,7	60,1	87,7
	100,0	100,0	100,0	100,0

() < 20 obs.

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det viser sig også, at der er en vis sammenhæng mellem søvnkvalitet som ung og som voksen, om end sammenhængen er relativ svag (korr. koeff. 0,151). Således angiver hver anden (46,7 pct.), der sover nogenlunde, at de sov meget godt som ung, mod seks ud af ti

(60,1 pct.) af dem, der sover godt, og knap ni ud af ti (87,7 pct.), der sover rigtig godt (tabel VIII.1). Det ændrer dog ikke på, at mere end halvdelen (51,1 pct.) angiver, at de som ung sov lige så godt eller dårligt (scoreforskel +,-1), som de gør som voksen, og knap halvdelen (45,6 pct.), at de sov bedre dengang. Det er kun 3,4 pct., som har fået en bedre søvn, end de havde i ungdommen.

Et andet spørgsmål er, hvordan sammenhængen er mellem søvn – korttidssøvn, søvnproblemer og problemer med at falde i søvn – og tilfredshed i almindelighed. Vi finder for det første, at de nævnte problemer alle er korrelerede, og at de hænger sammen med den almindelige tilfredshed. Det gælder især for søvnkvaliteten, at der er en sådan tæt sammenhæng (korr. koeff. 0,413), men også problemer med at falde i søvn og det at sove kort tid spiller her en rolle for den almindelige tilfredshed (korr. koeff. 0,311 og 0,172).

Tabel VIII.2 Søvnkvalitet og forskellige forhold. Gifte/samboende mænd og kvinder. 25-64-årige. 2014/15. OLS-regression

	Mænd		Kvinder	
	Gns.	(st. afv.)	Gns.	(st. afv.)
Søvnkvalitet (1-11)	7,85	(2,32)	7,80	(2,23)
	Koeff.	(st. fejl)	Koeff.	(st. fejl)
Kvalitet af parforhold	0,111*	(0,054)	0,232**	(0,079)
Tilfredshed med økonomi	0,221***	(0,047)	0,149**	(0,057)
Stress	-0,213***	(0,083)	-0,084+	(0,050)
Mentale problemer (score<5)	-1,329***	(0,491)	-1,757***	(0,465)
Konstant	6,587***	(0,707)	5,033***	(0,905)
Adj. R ²	0,229		0,135	

+, **, *** sign. på 0,1, 0,05, 0,01 og 0,001-niveau

Kilde: Rockwool Fondens Forskningsenhed og Danmarks Statistik

Det er altså vigtigere at se på søvnkvalitet end på problemer med at falde i søvn og korttidssøvn, når vi ser på sammenhængen med velfærd.

Endelig viser det sig, at søvnproblemer ofte forekommer sammen med andre problemer. Det gælder især en dårlig mental tilstand, som hænger sammen med både mænd og kvinders søvnkvalitet; jo dårligere mental tilstand, desto ringere er søvnkvaliteten. For mænd gælder tillige, at stress betyder mere for søvnen end kvaliteten af parforholdet, mens det omvendt for kvinder er kvaliteten af parforholdet fremfor stress, som hænger mest sammen med søvnkvaliteten. Endelig kan vi vise, at tilfredshed med økonomien spiller en rolle for både mænd og kvinders søvnkvalitet. De nævnte kønsforskelle i sammenhængene skal tages med det forbehold, at de ikke er signifikante.

Sammenfattende kan vi altså endnu engang vise, at det ikke er økonomien, der er afgørende for velfærden, men derimod en række andre forhold og ikke mindst det mentale helbred.

IX Internationale sammenligninger

Der foretages ofte sammenligninger af forskellige befolkningers tilfredshed med livet i almindelighed, se f.eks. World Happiness Report (Helliwell et al., 2013), og de viser angiveligt, at danskerne er blandt de mest tilfredse folkefærd i verden. Til formålet anvendes både GLS-I og GLS-II, se kapitel II, som er stillet i en række undersøgelser, dvs. GLS-I i bl.a. World Values Survey, European Social Survey og Eurobarometer, og GLS-II i bl.a. World Database of Happiness og Gallup World Poll.

*Tabel IX.1 Tilfredshed i almindelighed i de nordiske lande.
GLS-II. 2014/15*

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Tilfredshed GLS-II ¹	7,6	7,4	7,6	7,5
Forventning, 2011	74	64	..	65

¹Der er ingen signifikante forskelle mellem landene.

Kilde: World Happiness Report (Helliwell et al., 2013) og Gallup Poll (2014).

Sammenligner vi resultaterne for Danmark i World Database of Happiness (Veenhoven, 2014) med dem, vi har beregnet her, er der betydelige forskelle, formentlig også selv om man tager i betragtning, at de to undersøgelser ikke refererer til samme år. Den gennemsnitlige, almindelige tilfredshed i befolkningen – 15+-årige – var således på 8,3 i 2013 – og nogenlunde det samme i årene forud – mod 8,0 (score 0-10) i nærværende undersøgelse, hvor vi kigger på 18-74-årige. I World Happiness Report (Helliwell et al., 2013) er den gennemsnitlige tilfredshed for 18-74-årige 7,6 (score 0-10) beregnet som et gennemsnit

for årene 2010-2012, hvilket er signifikant mindre end i årene 2005-07.

De forskellige resultater, som nævnte undersøgelser kommer frem til, betyder ikke, at Danmarks placering i toppen – sammen med de øvrige nordiske lande (tabel IX.1) – nødvendigvis ændres, og heller ikke at Danmark fortsat ligger i top, når det gælder tilfredshed her og nu og forventningen til fremtiden, såkaldt "Forventning/Striving" (www.Gallup.com/poll) (tabel IX.1). Også brugen af andre velfærdsindikatorer har vist, at Danmark har en topplacering (Hussain, 2014). Det betyder dog ikke, at tilfredsheden på et mindre aggregeret niveau ikke også kan være følsom overfor, hvilken undersøgelse og undersøgelsesmetode der ligger til grund. Under alle omstændigheder er det et meget overordnet billede, der tegnes, når man udråber danskerne til "verdens lykkeligste folk" og siger, "Der er et lykkeligt land" (Institut for Lykkeforskning og Danica Pension, 2014).

Det interessante ved opgørelser af tilfredshed med livet i almindelighed eller velfærden, som vi belyser den her, er, hvad denne tilfredshed hænger sammen med herunder indkomster og andre økonomiske og ikke-økonomiske forhold, og i den forbindelse hvordan tilfredsheden er fordelt i befolkningen. Lige så interessant er det at undersøge, om tilfredsheden ændrer sig over tid, eller der blot er tale om, at nogle mennesker er tilfredse, mens andre er utilfredse. Det vil vi kunne undersøge, efterhånden som de følgende bølger bliver gennemført i det panel, som vi her har taget hul på anvendelsen af.

X Konklusion

Med henblik på at belyse befolkningers velfærd er der i de senere år foretaget en række undersøgelser af tilfredshed med livet i almindelighed som supplement til nationalregnskabernes økonomiske mål for velstand. Der er således blevet sat spørgsmålstegn ved, om især indkomst er et dækkende mål for velfærd og dermed alene anvendelig til at vurdere det hensigtsmæssige i at gennemføre forskellige politikker.

Vi har her vist, at der er en udbredt tilfredshed med livet i almindelighed blandt både kvinder og mænd, samtidig med at et stort flertal forventer at blive endnu mere tilfredse fremover: Jo mere tilfreds i dag, desto større er forventningen til den fremtidige velfærd.

Det er også fremgået, at indkomst og tilfredshed hænger sammen, selvom stigningen i tilfredshed aftager med størrelsen på den personlige bruttoindkomst, og der dermed er tale om faldende "marginalnytte" af indkomsten. Det er imidlertid ikke kun den aktuelle indkomst, der gør en forskel, det er også forventningerne til den fremtidige indkomst, der betyder noget for velfærden. Hvor meget indkomsten er steget hidtil, er af mindre betydning sammenlignet med, hvor meget den forventes at stige fremover, når det handler om velfærd.

Det er de sociale relationer, der er de mest betydningsfulde for både mænd og kvinders almindelige tilfredshed, hvorefter følger tilfredshed med boligforhold, tilfredshed med fritidens omfang, mens tilfredshed med den økonomiske situation hører til de forhold, der betyder mindst for både kvinder og mænds almindelige tilfredshed. For par

betyder de sociale relationer lige så meget for parforholdet i sig selv, når det gælder sammenhængen med den almindelige tilfredshed.

Der er kun en svag sammenhæng mellem balancen mellem arbejdsliv og familieliv og den almindelige tilfredshed, samtidig med at tilfredsheden med arbejdet for både mænd og kvinder hænger lige så meget sammen med balancen mellem arbejdsliv og familieliv som med den almindelige tilfredshed. Tilfredsheden med fritidsomfanget betyder kun halvt så meget for den almindelige tilfredshed sammenlignet med balancen mellem arbejdsliv og familieliv.

Langt de fleste er meget tilfredse med deres parforhold, og det gælder uafhængigt af, hvor lang tid det har varet. Samtidig mener mere end ni ud af ti, at deres forhold vil vare resten af livet. Denne forventning til et livslangt forhold er imidlertid mindre for dem, der endnu ikke har dannet par. Og for dem, der er i et nyt forhold, er forventningen til, at det vil vare livet ud, den samme som for dem, der er i deres første forhold.

Det viser sig også, at tilfredshed med ens partner og forventningen til varigheden af ens parforhold hænger nøje sammen med ens generelle tilfredshed: Jo større tilfredshed og højere forventning til at forholdet vil vare ved, desto mere tilfredshed med livet i almindelighed. Samtidig gælder det for begge køn, at jo mere omsorg, de modtager, hhv. yder, desto mere tilfredse er de med deres parforhold.

Det er også sådan, at kvinder, som er i deres 2., 3. eller senere parforhold, er mere tilfredse end mænd med det nuværende forhold sammenlignet med det forrige forhold. Til gengæld er de "blot" mere tilfredse i overtal blandt mænd sammenlignet med blandt kvinder, selvom forskellen ikke er så stor som for de meget tilfredse.

Sammenlignet med fædre og mødre er tilfredsheden med livet i almindelighed større for ældre mænd og kvinder uden børn, altså når børnene er flyttet hjemmefra. Tilfredsheden eller velfærden er derimod ikke forskellig for fædre og mødre og unge mænd og kvinder uden børn. Tilfredsheden med parforholdet er imidlertid mindre for både fædre og mødre, når de har børn, sammenlignet med før de får børn, mens den er større, når der ikke længere er hjemmeboende børn.

Der er en positiv sammenhæng mellem forældrenes tilfredshed med deres parforhold og med deres børns velfærd. Det er der også mellem forældrenes mentale helbred og tilfredsheden med deres børns velfærd: Jo dårligere helbred, desto mindre er tilfredsheden med børnenes velfærd. Det kan også vises, at utilfredshed med barnets velfærd i mindre omfang hænger sammen med tilfredsheden med indkomsten end med tilfredshed med livet i almindelighed.

Der er en klar sammenhæng mellem mentalt helbred og indkomst, idet dem med de laveste indkomster har et mentalt helbred, der er væsentlig dårligere, end dem med høje indkomster. Ligesom der er en positiv sammenhæng mellem mentalt helbred og indkomsten, er der en positiv sammenhæng mellem helbredet og tilfredshed med livet i almindelighed. Det kan også illustreres ved, at hvis man har et godt mentalt helbred, er tilfredsheden med livet 60 pct. større, end hvis man har et dårligt mentalt helbred.

Et dårligt mentalt helbred udgør den enkeltfaktor, der forklarer den største del af forskellene i tilfredshed. Andre forhold såsom fysiske helbredsproblemer, indkomst og arbejdsløshed betyder hver især meget mindre – ikke engang halvdelen – og også tilsammen mindre end dårligt mentalt helbred.

For mange, der har mentale problemer som voksne, har dette også været tilfældet som ung og som barn, selvom der er flere voksne end unge og børn, der har mentale eller fysiske problemer.

Det er de fleste, som angiver, at de i går hele tiden havde følelsen af at være glade, og få som hele tiden havde bekymringer eller var deprimeret. De fleste trives da også godt, og der er også en positiv sammenhæng mellem trivsel og tilfredshed i almindelighed: jo større trivsel, desto mere tilfredshed. For stress gælder omvendt, at jo mere stresset, desto mindre tilfredshed, idet godt vejr medvirker til mindre stress og bedre trivsel, og større tilfredshed i almindelighed. Opdelt på mænd og kvinder er sammenhængen mellem stress og tilfredshed i almindelighed mere udpræget for mænd end for kvinder.

Vi finder også, at der er en negativ sammenhæng mellem søvn – korttidssøvn, søvnproblemer og problemer med at falde i søvn – og tilfredshed i almindelighed. Søvnproblemer forekommer ofte sammen med andre problemer som fx et dårligt mentalt helbred. For mænd gælder tillige, at stress mere end kvaliteten af parforholdet hænger sammen med dårligere søvn, hvorimod det omvendt for kvinder i højere grad er kvaliteten af parforholdet end stress, der er afgørende. Endelig har det vist sig, at utilfredshed med økonomien også spiller en rolle for både mænd og kvinders søvnkvalitet.

Sammenfattende gælder det, at der er en række forhold, som hænger sammen med velfærden, hvoraf indkomsten er ét af dem og det mentale helbred et andet forhold. For at få et fuldtegnat billede af velfærden i befolkningen er det derfor ikke tilstrækkeligt udelukkende at fokusere på velstand, hvis man vil tegne et fuldgældigt billede af velfærden og dens fordeling i samfundet.

XI Diskussion

Med henblik på at belyse velfærden i befolkningen har vi her anvendt en række spørgsmål om tilfredshed i almindelighed og tilfredshed i forskellige dimensioner. Selvom disse spørgsmål følger internationale standarder, har det hen ad vejen været nødvendigt at inddrage en række forbehold overfor analyserne og dermed også i fortolkningen af dem.

For det første lever analyserne ikke umiddelbart op til kravet om, at det skal være muligt at sammenligne tilfredsheden/velfærden mellem forskellige grupper – interpersonelt – og for de samme personer over tid – intrapersonelt. Der er således ikke tale om anvendelse af kardinale tilfredshedsskalaer, så samme placering på skalaen nødvendigvis har samme betydning for dem, der bliver sammenlignet. Samtidig kan der være tale om såkaldt betingede eller "stated" præferencer, hvor oplysning og information hhv. genetiske forhold kan være afgørende for placeringen på skalaen. Anvendelsen af en 11-punktsskala, som er tilfældet her, anses dog for at være mindre problematisk end brugen af "rene" kategorielle skalaer ved at kunne vise mindre udsving i scoren, såfremt der sker ændringer i livssituationen (Dolan & Peasgood, 2008, p. S22). Hvad angår kravet om stabilitet over tid, er det dog ikke nødvendigvis opfyldt hverken her eller i andre undersøgelser, da tilfredsheden også kan påvirkes af mere oplysning og information. Det har dog vist sig, at selvom tilfredsheden er påvirkelig af ændringer i livsforhold såsom ledighed, skilsmisse, helbred osv., er der en tendens til, at det oprindelige tilfredshedsniveau vender tilbage efter nogen tid, se fx Oswald & Powdthavee (2008).

Også anvendelse af velstand som udtryk for velfærd er imidlertid forbundet med problemer. Såkaldt præferencetilfredshed – afslørede præferencer – som man taler om i økonomien, er således påvirkelig af eksisterende og tidligere forhold, samtidig med at *"income as a measure of preference satisfaction assumes that only those desires that are met contribute to wellbeing and that unmet desires will be constant or at least independent of income"* (Dolan & Peasgood, 2008, p. S16). Hirschauer et al. (2015) går et skridt videre i kritikken ved at påpege, at præferencetilfredshed er et cirkulært begreb, eftersom det er den formodede nytte eller kvalitet ved et gode, der får én til at købe det, hvorfor *ønsket* om at købe godet derfor ikke også kan tages om udtryk for, at godet giver nytte. Kahneman et al. (1997) taler da også om "beslutningsnytte" henholdsvis "erfaret nytte", hvor sidstnævnte netop understreger, at nytte ikke alene kan udtrykkes ved præferencer. Det ændrer dog ikke ved, at indkomst og indkomstniveau generelt set hænger sammen med bedre uddannelse og helbredstilstand, og en længere levetid, som hver især anses for at repræsentere ubetingede goder, som der er et udbredt ønske om/ præference for at opnå.

For det andet skal man være opmærksom på, at subjektiv tilfredshed bygger på surveyoplysninger, mens præferencetilfredshed målt ved indkomst anvender registeroplysninger. Det betyder, at eksempelvis spørgsmålsformulering og spørgsmålsrækkefølge i en survey kan påvirke besvarelsene ved, at spørgsmålene ikke nødvendigvis forstås på samme måde af forskellige personer, og at der kan være tale om "social desirability" (Bertrand & Mullainathan, 2001). Spørgsmålene i nærværende undersøgelse er dog udvalgt på baggrund af erfaringer

gerne fra tilsvarende udenlandske undersøgelser, og udformningen og placeringen i øvrigt vil blive afprøvet i senere runder af surveyen.

Endelig skal nævnes problemet med, at analyserne viser sammenhænge mellem præferencetilfredshed og tilfredshed i almindelighed, uden at det er muligt umiddelbart at kunne pege på, hvilken vej disse sammenhænge går, eller om der er et andet forhold, der forklarer begge tilfredsheder. Der er så ikke noget kausalt forhold, hverken den ene eller den anden vej. Det første kausalitetsproblem vil opbygningen af paneldata kunne bidrage til at råde bod på, mens det andet problem er forsøgt løst ved at inddrage flest mulige og relevante forhold i analyserne. Indtil der foreligger paneldata, har vi måttet nøjes med at henvise til undersøgelser fra lande, hvor sådanne data allerede er tilgængelige og anvendt.

XI.1 Politikanbefalinger

For at kunne basere politikanbefalinger på et subjektivt velfærdsmål – og for den sags skyld også på et objektivt eller på præferencetilfredshed – har det engelske statistikbureau (Office for National Statistics, 2011) opstillet tre generelle betingelser, som skal være opfyldt. Det gælder teoretisk fundering, politisk relevans og politisk accept og forståelse, og empirisk robusthed ved at være både gentagelsesegnet og validt som mål for velfærd.

På dette grundlag vil et subjektivt velfærdsmål kunne indgå i gentagne målinger/*monetoreringer* af udviklingen i velfærd ved at vise, i hvilket omfang forskellige politiktiltag og andre ændringer i samfundet påvirker velfærden. Det svarer til den rolle, som hovedsageligt er

tillagt indkomster og andre økonomiske forhold, og som aggregeret måles som bruttonationalindkomst og -produkt i dag.

Det subjektive velfærdsmål vil også kunne bruges ved *udformningen* af konkrete politikker, når det gælder en vurdering af deres virkning for forskellige befolkningsgrupper. Både beskæftigelses-, social- og sundhedspolitik er eksempler på sådanne politikområder, som vil kunne vurderes vha. velfærdsmålet, da der ikke er større problemer med at sammenligne tilfredshed mellem personer og grupper, end der er, når det gælder nytten ved at få større eller mindre indkomster og lignende.

Endelig vil det subjektive velfærdsmål være anvendeligt, når *virningen* af forskellige politikker sidenhen skal sammenlignes, da det ligesom indkomsten i cost-benefitanalyser giver en fælles målestok. Det kan på den måde bidrage til at vurdere, om den valgte kombination af politikker var den, der gav den ønskede forbedring af målgruppens velfærd, og i hvilket omfang andre gruppers velfærd også blev påvirket positivt eller negativt af politikkerne.

Det subjektive velfærdsmål skal dermed ses som et vigtigt supplement til objektive velfærdsmål såvel som til det klassiske økonomiske mål baseret på afslørede og betingede præferencer. Det vil give et mere dækkende billede af velfærden i befolkningen og skabe grundlaget for at foretage bedre analyser af, hvad der kan bidrage til at forbedre velfærden (Dolan et al., 2008). Målet er med andre ord at sikre, at nye politiske tiltag kan bidrage til at forbedre velfærden i befolkningen.

Region Syddanmark er formentlig den eneste danske region, som indtil nu har sat målinger af velfærden i system. Siden 2009 har Regionsrådet således gennemført gentagne interview med omkring

1.000 voksne personer i regionens kommuner – et borgerpanel – og på den måde indsamlet viden om, hvor tilfredse borgerne dér er på forskellige områder, alt sammen med henblik på at forbedre beslutningsgrundlaget for Regionsrådet (se bl.a. Region Syddanmark, 2014).

English Summary

In order to shed light on the issue of wellbeing among the population of Denmark, a number of surveys focusing on satisfaction with life in general have been conducted in recent years as a supplement to the financial measurements of prosperity in the national accounts. This has given rise to a number of questions, particularly as to whether income is an adequate measurement of wellbeing and thus usable on its own to assess the appropriateness of carrying out various policies.

In this report we show that there is widespread satisfaction with life in general among both men and women in Denmark, and that a large majority of the population expect to be even more satisfied in the future. The more satisfied a person is today, the greater his or her expectations with regard to wellbeing in the future.

We also demonstrate a connection between income and satisfaction, even though the increase in satisfaction grows smaller with increases in individual gross income, meaning that there is diminishing marginal utility from increases in income. However, it is not purely current income that makes a difference to wellbeing; expectations regarding future income play a role as well. Furthermore, actual increases in income to date are less important for perceived wellbeing than the amount by which it is expected that income will increase in the future.

Social relationships constitute the most important factor for general satisfaction, for both men and women, followed by satisfaction with housing and satisfaction with amount of leisure time, while satis-

faction with one's financial situation is among the factors which are of least importance for general satisfaction, for both women and men. For couples, social relationships mean just as much for general satisfaction as the relationship within the couple.

The balance between working life and family life is only weakly linked to general satisfaction, while satisfaction with work is as closely related to the balance between working life and family life as it is to general satisfaction, for both women and men. Satisfaction with the amount of leisure time a person has means only half as much for general satisfaction as does the balance between working life and family life.

The overwhelming majority of people are very satisfied with their relationships with their partners, irrespective of how long the relationships have existed. More than nine out of ten of the people surveyed believe that their relationships will endure for the rest of their lives. However, such expectations of a life-long relationship are lower among people who have not yet found a partner. Expectations that they will be with their current partner for life are equally high among people who have been in other relationships previously as they are among people who are currently in their first relationships.

It was also found that satisfaction with one's partner and expectations as to the duration of the relationship are closely correlated with general satisfaction: the greater the level of satisfaction with the relationship and the greater the expectation that the relationship will endure, the more satisfied a person is with life in general. Furthermore, for both sexes it was found that the more care and attention that peo-

ple give and receive in their relationships, the more satisfied they are with those relationships.

Another finding was that there are more women than men among people who are in their second, third or later relationship who say that they are much more satisfied with their current relationship than with previous relationships. In contrast, there are more men than women who say that they are “only” *more* satisfied (as opposed to *much more* satisfied) with their current relationship, though the difference between the sexes is not so great as for those who say that they are much more satisfied.

Older men and women whose children have left home tend to be more satisfied with life in general than are men and women with children living at home. There is no difference with regard to satisfaction and wellbeing between fathers and mothers with children at home and young men and women without children. Satisfaction with relationships within couples, on the other hand, is less in the case of both fathers and mothers with children living at home than it was before they had children, but it is greater when they no longer have children living at home.

There is a positive correlation between parents’ satisfaction with their relationship within the couple and their children’s wellbeing. Similarly, there is a positive relationship between parents’ mental health and their satisfaction with their children’s wellbeing: the poorer their mental health, the less satisfied parents are with their children’s wellbeing. It was also found that dissatisfaction with children’s wellbeing is less closely related to satisfaction with income than it is to satisfaction with life in general.

There is a clear connection between mental health and income; people with the lowest incomes have significantly poorer mental health than those with higher incomes. Just as there is a positive correlation between mental health and income, so there is a positive relationship between mental health and satisfaction with life in general. People who enjoy good mental health report 60 percent greater satisfaction with life than those with poor mental health.

Poor mental health constitutes the single factor which explains the greatest part of differences in satisfaction. Other factors, such as physical health problems, income and unemployment, each contribute much less – not even a half of the amount contributed by poor mental health – to explaining differences in satisfaction, and taken all together other factors account for a smaller proportion of the differences than poor mental health alone.

Many people who have mental problems as adults also suffered from such problems as adolescents and children, even though there are more adults than children and adolescents who suffer from mental and physical problems.

The majority of respondents stated that on the day previous to the survey they had a feeling of being happy the whole time, and very few reported having felt concerned or depressed for the whole time. Most Danes also feel contented with life, and furthermore there is a positive correlation between wellbeing and general satisfaction: the greater the sense of wellbeing, the greater the feeling of satisfaction. With respect to stress, the opposite is true: the more stressed a person feels, the less they feel satisfied. Good weather contributes to reducing stress and to increased wellbeing, and to greater general satisfaction.

The link between stress and satisfaction is more marked for men than for women.

We also found a negative correlation between sleeping problems (short duration of sleep, difficulty in falling asleep and other sleeping issues) and satisfaction in general. Sleeping problems often arise in combination with other problems, such as poor mental health. For men, stress is connected with poor sleep to a greater degree than the quality of their relationship with their partner, whereas the opposite is true for women. Finally, it was found that financial worries also play a role in the quality of sleep for both men and women.

In sum, there are a number of factors that are related to wellbeing, of which income is one and mental health another. To establish a detailed picture of wellbeing in the population and the distribution of wellbeing in society, therefore, it is not enough to focus exclusively on financial prosperity.

Litteratur

- Bertrand, M. & Mullainathan, S. (2001). Do People Mean What They Say? Implications for Subjective Survey Data. *The American Economic Review*. 91/2, 67-72.
- Beuningen, van J. (2012). *The Satisfaction With Life Scale Examining Construct Validity*. Discussion Paper (201209). Statistics Netherlands.
- Bjørner, J.B., Damsgaard, M.T., Watt, T., Bech, P., Rasmussen, N.K., Kristensen, T.S., Modvig, J. & Thunedborg, K. (1997). *Dansk manual til SF-36 – Et spørgeskema om helbredsstatus*. København.
- Bjørnskov, C. (2015). *Lykke*. Tænkepauser 26. Aarhus Universitets Forlag.
- Bjørnskov, C., D. Gupta, N. & Pedersen, P.J. (2008). Analysing trends in subjective well-being in 15 European countries, 1973-2002. *Journal of Happiness Studies*. 9, 317-330.
- Blanchflower, D.G. & Oswald, A.J. (2004a). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*. 88, 1359-1386.
- Blanchflower, D.G. & Oswald, A.J. (2004b). Money, Sex and Happiness: An Empirical Study. *Scandinavian Journal of Economics*. 106/3, 393-415.
- Bonke, J. (1987). Husholdningernes økonomi. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*. 125/2. 223-233.
- Bonke, J. (1992). Distribution of Economic Resources: Implications of Including Household Production. *The Review of Income and Wealth*. 38/3, 281-293.
- Bonke, J. (2002). *Tid og velfærd*. Socialforskningsinstituttet 02:26.

- Bonke, J. (2008). Income distribution and financial satisfaction between spouses in Europe. *The Journal of Socio-Economics*. 37. pp. 2291-2303.
- Bonke, J. (2011). *Søvn – ægteskab, indkomst og helbred*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Bonke, J. (2015). Trends in short and long sleep in Denmark from 1964 to 2009, and the associations with employment, SES (socioeconomic status) and BMI. *Sleep Medicine*. 2015. DOI 10.1016/j.sleep.2014.10.021
- Bonke, J. & Browning, M. (2009). The distribution of financial well-being and income within the household. *Review of the Economics of the Household*. 7, 31-42.
- Bonke, J., Deding, M. & Lausten, M. (2009). Time and Money – A simultaneous analysis of men's and women's domain satisfactions. *Journal of Happiness Studies*. 10/2, pp. 113-131.
- Bonke, J. & Fallesen, P. (2010). The impact of incentives and interview methods on response quantity and quality in diary and booklet based surveys. *Survey Research Methods*. 4/2, 91-101.
- Bonke, J. & Greve, J. (2010). *Helbred, trivsel og overvægt blandt danskere*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Bonke, J. (2012). *Har vi tid til velfærd? Om danskernes brug af deres tid ude og hjemme*. Rockwool Fondens Forskningsenhed og Gyldendal.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Clark, A. E. (2003). Unemployment as a social norm: Psychological evidence from panel data. *Journal of Labor Economics*. 21/2, 323-35.
- Clark, A.E. (2010). Where Should We Live? *Review of Economic Analysis*. 2, 20-31.

- Clark, A.E. & Oswald, A.J. (1994). Unhappiness and Unemployment. *The Economic Journal*. 104/424, 648-659.
- Clark, A.E., Frijters, P. & Shield, M. (2008). Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*. 46, 95-144.
- Clark, A.E., Kristensen, A. & Westergård-Nielsen, N. (2009). Economic Satisfaction and Income Rank in Small Neighborhoods. *Journal of the European Economic Association*. 7/2-3, 519-527.
- Conolly, M. (2012). Some Like It Mild and Not Too Wet: the Influence of Weather on Subjective Well-Being. *Journal of Happiness Studies*. DOI 10.1007/s10902-012-9338-2.
- Cummins, R.A. (2000). Personal income and subjective well-being: A review. *Journal of Happiness Studies* 1/2, pp. 133-158.
- Danmarks Statistik (2014). *Nationalregnskab og offentlige finanser ESA 2010 - Hovedrevision 2014*.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. & Oswald, A. (2001). Preferences over inflation and unemployment. Evidence from surveys of happiness. *The American Economic Review*. 91/1, 335-341.
- Diener, E. Emmons, R.A., Larsen, R.J. og Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment* 49/1, 71-75.
- Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. og Smith, H.L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin* 125/2, 276-302.
- Dolan, P. & Peasgood, T. (2008). Measuring Well-Being for Public Policy: Preferences or Experiences? *The Journal of Legal Studies*. 37/S2, S5-S31.

- Dolan, P., Peasgood, T. & White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*. 29, 94-122.
- Duesenberry, J.S. (1949). *Income, savings and the theory of consumer behavior*. Cambridge: Harvard University Press.
- Easterlin, R.A. (1974). *Does economic growth improve the human lot? Some evidence*. I: David, P.A. & Reder, M.W. (eds.). Nations and households in economic growth: essays in honour of Moses Abramowitz (pp. 89-125). New York: Academic Press.
- Easterlin, R.A. (2001a). Income and happiness: towards a unified theory. *The Economic Journal*. 111/473, 465-484.
- Easterlin, R.A. (2001b). Lifecycle happiness and its sources. Intersections of psychology, economics and demography. *Journal of Economic Psychology*. 27, 463-482.
- Flèche, S. & Layard, R. (2013). *How mental health affects life-satisfaction*. Centre for Economic Performance. LSE. August 2013.
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2000). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*. 110, 918-938
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*. 40/2, 402-435.
- Eurostat (2003), *Household production and consumption: proposal for a methodology of Household Satellite Accounts*; United Nations (2000), *Household accounting experience in concepts and compilation vol. 1 household sector accounts, Vol. 2 Household satellite extension*.

- Ferrer-i-Carbonell, A. & Frijters, P. (2004). How important is methodology for the estimates of the determinants of happiness? *Economic Journal*, 114, 641-659.
- Gallup-Healthways (2014). *State of Global Well-Being*. Results of the Gallup-Healthways Well-Being Index.
- Gerdtham, U.G. & Johannesson, M. (2001). The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: Results based on Swedish microdata. *Journal of Socio-Economics*. 30, 553-557.
- Graham, C., Eggers, A. & Sukhtankar, S. (2004). Does happiness pay? An exploration based on panel data from Russia. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 55, 319-342.
- Grossbard, S. & Mukhopadhyay, S. (2013). Children, spousal love, and happiness: an economic analysis. *Review of Economics of the Household*. 11, 447-467.
- Heckman, J.J. (2008). Schools, Skills, and Synapses. *Economic Inquiry*. 46(3), pp. 289-324.
- Helliwell, J., Layard, R. & Sachs, J. (2013). *World Happiness Report 2013*. Centre for Economic Performance.
- Herbst, C.M. (2011). "Paradoxical" decline? Another look at the relative reduction in female happiness. *Journal of Economic Psychology*. 32, pp. 773-788.
- Heslop, P., Smith, G.D., Metcalfe, C., Macleod, J. & Hart, C. (2002). Sleep duration and mortality: the effect of short or long sleep duration on cardiovascular and all-cause mortality in working men and women. *Sleep Medicine* 3, 305-314.
- Hirschauer, N., Lehberger, M. & Musshoff, O. (2015). Happiness and Utility in Economic Thought – Or: What Can We Learn from Happi-

- ness Research for Public Policy Analysis and Public Policy Making? *Social Indicator Research*. DOI 10.1007/s11205-014-0654-2.
- Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*. 59/1, 43-62.
- Hussain, M. A. (2014). EU Country Rankings' Sensitivity to the Choice of Welfare Indicators. *Social Indicator Research*. DOI 10.1007/s11205-014-0830-4.
- Institut for lykkeforskning & Danica Pension (2014). *Der er et yndigt land*.
- Ironmonger, D. & Soupourmas, F. (2009). Estimating household production outputs with time-use episode data. *electronic International Journal of Time Use Research*. 6/2, 240-268.
- Kahneman, D., Wakker, P.P. & Sarin, R. (1997). Back to Bentham? Explorations of experienced utility. *Quarterly Journal of Economics*. 112/2, 375-405.
- Kahneman, D. og Krueger, A.B. (2006). Development in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives* 20/1, 3-24.
- Kahneman, D. (2014). Statement about "Wellbeing and Policy" O'Donnell, G., Deaton, A., Duran, M., Halpern, D. & Layard, R. Report 2014. Legatum Institute, London.
- Kapteyn, A., Smith, J.P. & van Soest, A. (2009). *Life Satisfaction*. IZA DP No. 4015.
- Krueger, P.M. & Friedman, E.M. (2009). Sleep Duration in the United States: A Cross-sectional Population-based Study. *American Journal of Epidemiology*. 169/9, 1051-1063.

- Landefeld, J.S., Fraumeni, B.M. & Vojtech, C.M. (2009). Accounting for household production: A prototype satellite account using the American Time Use Survey. *Review of Income and Wealth*. 55/2, 205-225.
- Layard, R. (2013). Mental health: the new frontier for labour economics. *IZA Journal of Labor Policy*. 2:2.
- Layard, R., Mayraz, G. & Nickell, S. (2008). The Marginal Utility of Income. *Journal of Public Economics*. 92, 1846-1857.
- Layard, R., Chisholm, D., Patel, V. & Saxena, S. (2013). *Mental Illness and Unhappiness*. IZA DP No. 7620.
- Linde, P. (2015). Repræsentativitet i web-paneler - hvor skævt og kan det delvist løses? Paper præsenteret på Symposium for Anvendt statistik februar 2015. Danmarks Statistik.
- Lucas, R.E. (2007). Adaptation and the Set-Point Model of Subjective Well-Being: Does Happiness Change after Major Life-Events? *Current Directions in Psychological Science*. 16/2, 75-79.
- Lucas, R.E., Clark, A.E., Georgellis, Y. & Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point of life satisfaction. *Psychological Science*. 15/1, 8-13.
- Office for National Statistics (2011). *Measuring Subjective Well-being for Public Policy*. Authors: Dolan, P., Layard, R. & Metcalfe, R. London.
- Oswald, A.J. & Powdthavee, N. (2008). Does happiness adapt? A longitudinal study of disability with implications for economists and judges. *Journal of Public Economics*. 92/5-6, 1061-1077.

- Pavot, W. & Diener, E. (2009). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Social Indicator Research Series*. 39. DOI 10.1007/978-90-481-2354-4_5.
- Ploug, N. (2014). Økonomisk vækst og livskvalitet. *Samfundsøkonomen*. Marts 2014, 1.
- Region Syddanmark (2014). *Kontur 2014 Region Syddanmark*. www.detgodeliv.regionsyddanmark.dk/kontur.
- Rojas, M. (2006). Life satisfaction and satisfaction in domains of life: is it a simple or a simplified relationship? *Journal of Happiness Studies*,7(4), 467-497.
- Rüger, Y. & Varjonen, J. (2008). *Value of Household Production in Finland and Germany. Analyses and Recalculation of the Household Satellite Account System in both Countries*. National Consumer Research Center. Helsinki.
- Rørnøse, R.J. & Møllgaard, E. (1995). *On the Measurement of a Welfare Indicator for Denmark 1970-1990*. The Rockwool Foundation Research Unit. Copenhagen.
- Shin, D.C. & Johnson, D.M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicator Research*. 5/1-4, 475-492.
- Sundhedsstyrelsen (2014). *Danskernes sundhed. Den nationale sundhedsprofil 2013*. København.
- Stephens, A., Deaton, A. & Stone, A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *Lancet*. 385/9968, 640-648.
- Stiglitz, J.E., Sen, A. & Fitoussi, J.P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. OECD.

- Stutzer, A. (2004). The Role of Income Aspirations in Individual Happiness. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 54, 89-109.
- Veenhoven, R. (2014). *Happiness in Denmark*. World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam.
- Winkelmann, L. & Winkelmann, R. (1997). Why are unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*. 65, 1-15.
- Wolf, E.N. & Zacharias, A. (2003). *The Levy Institute of economic well-being. Working Paper No. 372*. The Levy Institute of Bard College. New York.

Bilag. Spørgsmål og scores i undersøgelsen

	Gns	St. afv.
	Score 1-11	
Tilfredshed i almindelighed		
Først kommer der et spørgsmål om din tilfredshed i almindelighed		
Forestil dig en stige, hvor det nederste trin har værdien 0 og det øverste værdien 10. Det nederste trin repræsenterer det værste mulige liv og den øverste trin det bedst mulige liv		
På hvilket trin af stigen føler du, at du personligt befinder dig på nuværende tidspunkt i dit liv?	8,13	1,80
På hvilket trin af stigen tror du, at du befinder dig om fem år?	8,90	1,60
Tilfredshed på forskellige områder		
Hvor tilfreds er du med din nuværende situation på følgende områder?		
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"		
Hvor tilfreds er du med dine sociale relationer?	8,31	1,94
Hvor tilfreds er du med dit fysiske helbred?	7,94	2,10
Hvor tilfreds var du med dit fysiske helbred, da du var teenager?	9,06	1,92
Hvor tilfreds var du med dit fysiske helbred, før du gik i skole?	9,33	1,84
Hvor tilfreds er du med dit psykiske helbred?	8,63	2,17
Hvor tilfreds var du med dit psykiske helbred, da du var teenager?	8,37	2,24
Hvor tilfreds var du med dit psykiske helbred, før du gik i skole?	9,12	1,93
Hvor tilfreds er du med din økonomiske situation?	7,89	2,37
Hvor tilfreds er du med omfanget af din fritid?	8,36	2,10
Hvor tilfreds er du med din boligsituation?	8,78	2,16
Har du vanskeligheder med at få din økonomi til at hænge sammen? Ja/nej	23,3/76,7	
Hvis du har problemer, har du så venner og bekendte, som du til enhver tid kan henvende dig til? Ja/nej	90,3/9,7	
Tilfredshed med arbejde		
Er du i dag beskæftiget som lønmodtager eller som selvstændig? Ja/nej	65,9/34,1	
Hvor tilfreds er du med din personlige indkomst?		
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"	7,96	2,03
Forventer du, at din personlige indkomst er større eller mindre om fem år, end den er i dag?		

0 betyder "meget mindre", og 10 betyder "meget mere"	7,60	1,91
Hvor tilfreds er du med dit arbejde (hovedbeskæftigelse)?	8,41	2,01
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"		
Har du problemer med at få arbejdsliv og familieliv til at hænge sammen?		
0 betyder "store problemer", og 10 betyder "ingen problemer"	8,47	2,25
Hvor stor risiko er der for, at du mister dit job indenfor de næste 12 mdr.?		
0 betyder "stor risiko", og 10 betyder "ingen risiko"	8,49	2,84
Tilfredshed med familien		
Er du gift eller samlevende?		
Ja/nej	64,5/35,5	
Hvor tilfreds er du med dit parforhold?		
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"	9,41	1,69
Hvor omsorgsfuld er din partner overfor dig?		
0 betyder "slet ikke omsorgsfuld", og 10 betyder "meget omsorgsfuld"	9,28	1,81
Hvor omsorgsfuld er du overfor din partner?		
0 betyder "slet ikke omsorgsfuld", og 10 betyder "meget omsorgsfuld"	9,22	1,54
Forventer du, at du og din partner bliver sammen?		
Ja/nej	97,3/2,7	
Har du tidligere været gift?	35,6/64,4	
Er dit nuværende ægteskab/parforhold bedre end dit tidligere parforhold?		
0 betyder "meget dårligere", og 10 betyder "meget bedre"	9,70/1,64	
Hvis du gifter dig/danner par, forventer du så, at du og din partner vil forblive sammen?		
Ja/nej	80,5/19,5	
Har du hjemmeboende børn?	32,3/67,7	
Hvor tilfreds er du med dine børns velfærd?		
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"	9,30	1,49
Tilfredshed med livet og med mentale forhold		
Hvor tilfreds er du med dit liv i almindelighed?		
0 betyder "meget utilfreds", og 10 betyder "meget tilfreds"	8,80	1,74

Alt i alt, i hvilken udstrækning synes du, at det, du foretager dig her i livet, er umagen værd?		
0 betyder "ikke umagen værd", og 10 betyder "fuldt ud umagen værd"	8,89	1,85
I det følgende vil vi spørge dig om, hvordan du havde det i <u>går</u> på en skala fra 0 til 10.		
0 angiver, at du <u>slet ikke</u> oplevede følelsen, og 10 at du <u>hele tiden</u> oplevede følelsen af følgende forhold.		
Jeg var glad	8,35	2,05
Jeg var bekymret.	4,67	2,81
Jeg var deprimeret.	2,91	2,76
Jeg var angst	2,52	2,64
Hvordan var vejret i går?		
0 betyder "meget dårligt", og 10 betyder "meget godt"	7,50	2,21
Nu spørger vi igen til, hvordan du har det generelt.		
Føler du dig somme tider stresset?		
0 betyder "aldrig", og 10 betyder "altid"	5,83	2,65
Tilfredshed med søvn		
Hvor mange timer sover du i almindelighed på en hverdag?	7,04	1,12
Hvor mange minutter sover du i almindelighed på en hverdag?	13,93	15,49
Hvor mange timer sover du i almindelighed på en weekenddag?	7,87	1,60
Hvor mange minutter sover du i almindelighed på en weekenddag?	10,24	14,81
Har du problemer med at falde i søvn?		
0 betyder "store problemer", og 10 betyder "ingen problemer"	8,10	2,88
Hvordan er kvaliteten af din søvn?		
0 betyder "meget dårlig", og 10 betyder "meget god"	7,97	2,21
Hvordan var din søvnkvalitet som ung?		
0 "meget dårlig", og 10 betyder "meget god"	9,41	1,78

